

Manzum Bir Tasavvuf Klasığı Olarak Gülşen-i Râz

Muammer CENGİZ*

Özet

Tasavvufî düşünce târihinde önemli bir yeri olan Mahmûd Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz* isimli Farsça tasavvufî-didaktik mesnevisinin incelendiğı bu çalışmada, önce Mahmûd Şebüsterî'nin hayâtı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, ardından bunlardan tasavvuf klasikleri arasına girmiş olan eseri *Gülşen-i Râz*'ın yazılış süreci ve yazılmasına sebep olan Emir Hüseyinî'nin soruları ele alınmıştır. *Gülşen-i Râz*'ın muhtevâsı ve edebî özelliklerine de temas edildikten sonra, eser etrâfında klasik dönemde ortaya çıkan literatür ve tesirleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mahmûd Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, klasik, tasavvuf, şerh.

Gulshan-ı Râz As a Poetic Sufi Classic

Abstract

This article examines the Persian Islamic didactic masnawi *Gulshan-ı Râz* by Mahmûd Shabustari who have a highly important place in the history of Islamic thought. In this study we will first present brief information about Shabustari's life and his works. Then, we will deal with the writing process of *Gulshan-ı Râz* and Amir Hüseyinî's questions as the driving force in this process. After dealing with *Gulshan-ı Râz*'s content and literary features, the study ends with the assessment of the literature which emerged around this work and its effects on other works of the classical period.

Key words: Mahmûd Shabustari, *Gulshan-ı Râz*, classic, Sufism, commentary.

Giriş

Klasik dönem tasavvuf şiirinin önde gelen isimleri arasında Senâî (v. 535/ 1140), Ferîdüddin Attâr (v. 618/ 1221), Mevlânâ (v. 672/ 1273), Fahreddîn-i Irâkî (v. 688/ 1289) ile birlikte Şeyh Mahmûd Şebüsterî'nin de (v. 720/ 1320) ismini zikretmek gerekir.¹ İbn Arabî, Attâr ve Mevlânâ üçlüsüne âit geleneğı eserlerinde mezceden Mahmûd Şebüsterî, İbn Arabî'nin düşünce ve terminolojisini Farsça şiire dâhil eden en önemli *muhakkik* sûfîlerden biri olarak kabul edilir ki² O'nun bu vechesi kendisine asıl şöhretini temin eden eseri *Gülşen-i Râz*'da açıklıkla görülebilir.

* Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (muammer.cengiz@atauni.edu.tr)

1 Nimet Yıldırım, *Fars Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., 2001, s. 414-415.

2 Adnan Karaismailoğlu, "Şebüsterî", *DİA*, XXXVIII, 400.

Bu çalışmada söz konusu eser, umûmî hatlarla bir tasavvuf klasiği olarak ele alınacaktır.

Gülşen-i Râz'ı bir tasavvuf klasiği olarak nitelememizdeki sebeplerden bâzıları şöyle sıralanabilir: *Manzûme*, tasavvufun temel konu, kavram ve ilkelerinin hemen bütünüdür özetle ve veciz bir şekilde işleyerek³ etrâfında önemli bir keyfiyet ve kemmiyete varan şerh literatürüne kaynaklık eder.⁴ Câmî dersleri ve farklı kanallarla tasavvufun şifâhî kültürüne kaynaklık eden *Gülşen-i Râz*, kendisinden sonra gelen ve tasavvuf sahasında ortaya konan eserler için vazgeçilmez bir kaynak olarak aktüalitesini daima muhafaza eder.

A. Mahmûd Şebüsterî

Şebüsterî'nin hayâtı hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Bunda onun uzleti tercih eden kişilik yapısı ve genç yaşta vefâtı gibi nedenlerin etkili olduğu söylenmiştir.⁵ Mahmûd Şebüsterî 687/1288 yılında⁶ Tebriz'in Kuzeydoğusunda bulunan Şebüster'de doğmuştur.⁷ Tam adı, Şeyh Sa'düddîn Mahmûd b. Eminüddîn Abdülkerîm b. Yahyâ Şebüsterî Tebrîzî'dir.⁸ İlhanlılar (1256-1359) devrinde yaşayan Şebüsterî'nin doğduğu dönemde Tebriz, edebî, kültürel ve tasavvufî açıdan ana merkezlerden biridir. Bu dönemdeki fikrî ve siyâsî huzursuzluklar İlhanlı hükümdarlarından Gazan Han'ın müslüman olması ile (1295) Şebüsterî'nin henüz çocukluk çağlarını yaşadığı dönemde (696/1297) durulmuştur.⁹ Şebüsterî, *Saâdetnâme* adlı eserinde hayâtının uzun bir dönemini ilim tahsîli ile geçirdiğini, Mısır, Şam ve Hicaz'a ilim yolculukları yaptığını kaydetmiştir.¹⁰

3 Annemarie Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, trc. Ergun Kocabıyık, İstanbul: Kabalcı Yay., 2004, s. 298; E. G. Browne, *A Literary History of Persia: The Tartar Dominion (1265-1502)*, Cambridge: University of Cambridge, 1956, III, 146.

4 Klasik dönemde ortaya konan şerh edebiyatının neye tekabül ettiğine yönelik önemli tespitler için bk. İsmail Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz*, İstanbul, Dergâh Yay., 2011.

5 Karaismailoğlu, agm, s. 400.

6 Samed Muvahhid, *Mahmûd Şebüsterî: Serâyende-i Gülşen-i Râz*, 2. bs., Tahran: Tarh-ı Nov, 2003, s. 15.

7 J. T. P. DE Bruijn, "Mahmûd Shabistari", *The Encyclopedia of Islam*, Leiden: E.J. Brill, 1991, VI, 72.

8 Leonard Lewisohn, *Beyond Faith and Infidelity : The Sufi Poetry and Teachings of Mahmûd Shabistari*, Richmond: Curzon Press, 1995, s. 1; Karaismailoğlu, agm, s. 400.

9 Abdülhüseyn Zerrînkub, *Custucû der Tasavvuf-i İrân*, 9. bs., Tahran: Müessesese-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1388/2009, s. 319.

10 Şebüsterî, *Saâdetnâme - Mecmua-i Âsar-i Şeyh Mahmûd-i Şebüsterî: Gülşen-i Râz, Saâdetnâme, Hakkü'l-Yakîn, Mir'âtü'l-Muhakkîkin, Merâtibü'l-Ârifî* içinde, nşr. Samed Muvahhid, Tahran: Kitâbhâne-i Tahûrî, 1365/1986, s. 168.

Şebüsterî'nin tasavvufa intisabı ve manevî terbiyesini kimlerden aldığına dair de yeterli bilgiye malik değiliz. Şebüsterî, İbn Arabî'nin eser ve düşüncelerine âşinâ olan Emînüddîn ismindeki bir şeyhinden bahseder.¹¹ Ancak bu şahsın aynı dönemde yaşayan Emînüddîn Hac Bele (v. 720/1320) mi¹² yoksa Emînüddîn Abdüsselâm el-Huncî (v. 758/1357) mi olduğu kesinlik kazanmış değildir. Kerbelâî, onun Tebriz'de kendisine mürid ve talebe olduğu isimlerden birinin de Şebüsterî ile hac vazîfesini birlikte edâ ettikleri Bahâeddin Yâküb-ı Tebrîzî (v. 737/1336-1337) olduğunu söylemektedir.¹³

1267/1851'de yaptırılan türbesindeki mezar taşında ve kimi kaynaklarda 720/1320 yılında ve otuz üç yaşında vefât ettiği kaydedilmiştir.¹⁴ Vefât târihinin 718/1318 ile 725/1325 arasında olduğunu söyleyenler olduğu gibi¹⁵ bu tarihi 740/1339'lara kadar götürenler de vardır.¹⁶ Muâsırı birçok Âzerbaycanlı sûfî gibi Şebüsterî de mezheben *Ehl-i sünnet ve'l-cemaat*'tir.¹⁷ O, orta yol olarak tavsif ettiği Ehl-i Sünnet mezhebinden olmayı ilâhî bir lütuf olarak görmüş ve dört halîfeyi saygı ile anmıştır. İtikâdî mezhebinin ise Eşârîlik olduğunu söylemiştir.¹⁸

Şebüsterî'nin başta *Gülşen-i Râz* olmak üzere, *Saâdetnâme*, *Hakku'l-Yakîn fî Ma'rifeti Rabbi'l-Âlemîn* ve *Tercüme-i Minhâcu'l-Âbidîn* adlı eserleri vardır. *Mir'âtu'l-Muhakkikîn*, *Merâtibu'l-Ârifîn*, *Kenzü'l-Hakâik* ve *Risâle-i Şâhid* gibi ona nisbet edilen eserlerin ise Şebüsterî'ye âidiyeti şüphelidir. Farsça tasavvufî bir mesnevî olan *Saâdetnâme* 1571 beyitten oluşur. Tevhîd, usul-i dîn, ve hikmete dâir konulara bünyesinde yer veren *Saâdetnâme* neşredilmiş¹⁹ ve Türkçe'ye tercüme edilmiştir.²⁰ Hakk'ın zâtı,

11 Şebüsterî, *Saâdetnâme*, s. 168.

12 Abdülhüseyn Hâirî, "Sefîne-i Tebrîz: İki Kapak Arasındaki Kütüphane", trc. Ali Ertuğrul, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 19, 2007, s. 358-361. Emînüddîn Hac Bele ile Fahreddîn-i Irâkî'nin görüşükleri kaydedilir. Bk. "Fahreddîn-i Irâkî'nin Hayâtı", Fahreddîn-i Irâkî, *Aşk Metafizîği* (içinde), haz. Ercan Alkan, İstanbul: Hayy Kitap, 2012, s. 48.

13 Hâfız Hüseyin Kerbelâî Tebrîzî, *Ravzâtü'l-Cinân ve Cennâtü'l-Cinân*, nşr. Ca'fer Sultan el-Kurrâî, Tahran, 1344/1965, II, 91.

14 Mirza Zeynelâbidin Şirvânî, *Riyâzu's-Siyâha*, nşr. Asgar Hamid Rabbânî, Tahran: İntişârât-ı Sa'dî, 1334/1955, s. 90.

15 Muhammed Ali b. Muhammed Tâhir Tebrîzî Müderris, *Reyhânetü'l-Edeb*, 2. bs., Tebriz: Çaphâne-i Şafak, 1347/1968, II, 46.

16 Kerbelâî, *age*, II, 91-92.

17 Muvahhid, *Serâyende-i Gülşen-i Râz*, s. 33.

18 Şebüsterî, *Saâdetnâme*, s. 149-150.

19 Şebüsterî, *age*, s. 149-242.

20 Mehmet Temelli, *Mahmûd Şebüsterî: Hayâtı, Görüşleri, Üç Risâlesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003, s. 78-156.

sıfatları, Hakk'ı bilme, kader, âhiret gibi konuları tasavvufî bir üslupla değerlendirdiği *Hakku'l-Yakîn fî Ma'rifeti Rabbi'l-Âlemîn* adlı mensur eseri Farsça olarak kaleme alınmıştır.²¹ Eserin İdrîs-i Bitlisî (v. 926-1520)²² ve Muhammed Parsâ (v. 822/1420)²³ tarafından yapılmış şerhleri vardır.²⁴ Türkçe'ye tercüme edilmiştir.²⁵ *Tercüme-i Minhâcü'l-Âbidîn* adlı eseri ise Gazzâlî (v.505/1111)'nin *Minhâcü'l-Âbidîn*'inin Farsça'ya tercümesidir.²⁶ Şebüsterî'nin özellikle *Saâdetnâme* ve şerhlere konu olan *Hakku'l-Yakîn*'i O'nun İslâm düşünce geleneğine (tasavvuf-kelam-felsefe) olan ilgi ve vukûfunu gösterecek kudrettedir.

B. Gülşen-i Râz

Gülşen ve *Râz* kelimelerinden bir araya gelen *Gülşen-i Râz* (گلشن راز) tamlamasında "Gül bahçesi" anlamına gelen *Gülşen* de yine bir tamlamadır.²⁷ *Gülşen*, *güzlâr* ve *gülistân* gibi aynı anlamlara gelen ifâdeler tasavvuf şiirinde Cenâb-ı Hakk'ın Vahdet, Vâhidiyyet, Ferd ve Ahad mertebesindeki henüz taayyün ve tecellîye geçmemiş varlığına işâret etmek için kullanılır. Âşık da *gülistânı* seyretmek isteyen bir bülbül gibidir. Bâd-ı sabânın vuslat bahçesinden getirdiği kokuyu duyan âşık Hak *Güzlâr*'ının bülbülü olmuştur. Hakk'ın Zât'ının nurları Hallâc-ı Mansûr gibi âşıklara *güzlâr* olur. Tek başına *Gül* ise Hz. Peygamber'i sembolize eder.²⁸ Türevleriyle birlikte pek çok anlam zenginliğine kaynaklık eden sır²⁹ ise Farsça tasavvufî eserlerde *râz* kelimesi ile ifâde edilir.³⁰ *Gülşen-i Râz* terkîbi dikkate alındığında sırrın gönül ehlinde ve keşf sâhiplerinden başkasının idrâk edemediği hususlar, tasavvufî duygular ve bilgiler³¹ şeklinde tanımlanması daha uygun

21 Şebüsterî, *Hakku'l-Yakîn fî Ma'rifeti Rabbi'l-Âlemîn*, s. 281-315.

22 Süleymaniye Ktp., Ayasofya, no: 002338, 119 vr.

23 Kayseri Reşid Efendi Ktp., no: 001088, 71 vr.

24 *Hakku'l-Yakîn* ve şerhlerini dikkate alan müstakil bir çalışmaya ihtiyaç olduğunu belirtmek gerekir.

25 Temelli, *age*, 157-190.

26 Ordu İl Halk Ktp., no: 000882, 271 vr.

27 İskender Pala, *Divan Şiiri Sözlüğü*, 3. bs., Ankara: Akçağ Yay., 1995, s. 101, 210-212.

28 Ahmet Ögke, *Vâhib-i Ümmî'den Niyâzi-i Mısır'ya Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım*, Van: Ahenk Yay., 2005, s. 162-163.

29 Mustafa Râsim Efendi, *İstîlâhât-ı İnsân-ı Kâmil*, haz. İhsan Kara, İstanbul: İz Yay., 2008, s. 612-617.

30 Necdet Tosun, "Sır", *DİA*, XXXVII, 115.

31 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2. bs., İstanbul: Kabcacı Yay., 2001, s. 317; Ahmet Ögke, "Tasavvuf Düşüncesinde 'Sır' Kavramı ve Marmaravî'nin Keşfü'l-Esrâr İsimli Risâlesi", *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 3, 2000, 225-262.

gözükür. İbnü'l-Arabî ekolünde sırrın karşılığı neredeyse *a'yân-ı sâbite* ile eşdeğerdir. Eşyânın sırları, Allah, peygamberler ve velilerin dışındakilere gizlidir. Bu bağlamda Konevî şöyle der: “Bir şeyin sırrını anladığımı zaman, onun aslî tabiatını ve zâhirî varlıktan gizlenen bâtinî boyutlarını anlamış oluruz.”³²

Şebüsterî yazdığı eser için Hak'tan bir isim istediğini ve *Gülşen-i Râz* isminin bu şekilde Allah tarafından verildiğini “Gönül, Hak'tan bu nâmeye bir isim isteyince ‘bu bizim *Gülşen*'imizdir” diye cevap geldi” şeklinde ifâde eder.³³ Şebüsterî'nin “o gül bahçesinden (*gülşenden*) bir koku aldım da adını *Gülşen-i Râz* koydum”³⁴ şeklindeki ifâdesi eserin müşâhede ve keşf kaynaklı olduğu yönünde değerlendirilir.³⁵ Şebüsterî, “mâdem ki Hak, bu risâleye “*Gülşen*” adını taktı, artık ondan bütün gönül gözleri aydınlatacaktır elbet”³⁶ diyerek eserdeki sırlar (esrâr) ve ma'nâların (ma'ânî) gönül gözünden ibâret olan *kuvvet-i basîret* ile mümkün olacağını³⁷ başka bir deyişle gönül gözü açık olmayanın eserdeki sırlar ve ma'nâlardan behresi olmayacağını, zirâ ma'nâları idrak etme yetisine gönlün sâhip olduğunu vurgular.³⁸

a. Telif Sebebi

Gülşen-i Râz'ın yazılışına Emîr Hüseyinî'nin, kimliği meçhul bir elçi vâsıtasıyla 717/1317 yılı Şevval ayında (Aralık 1317)³⁹ Tebriz âlimlerine manzum olarak yönelttiği sualleri içeren mektubu (*nâme*) kaynaklık etmiştir. Sühreverdiyye Tarîkatı'nın Hindistan ve Pakistan'da yayılmasına öncülük eden Şeyh Zekeriyâ Multânî'nin (v. 661/ 1262 ?) halifesi⁴⁰ Emir

32 William C. Chittick, Peter Lamborn Wilson, “Lemaât'ın Tasavvuf Felsefesi”, *Aşk Metafizigi* (içinde), trc. Ercan Alkan, İstanbul: Hayy Kitap, 2012, s. 79.

33 Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, nşr. Samed Muvahhid, s.69; Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, trc. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993, s. 8, b. 69.

34 Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, trc. Abdülbaki Gölpınarlı, s. 81, b. 991; Muhammed b. Yahyâ Lâhîcî, *Mefâtihu'l-İcâz fi Şerh-i Gülşen-i Râz*, nşr. Muhammed Rızâ Berzger Hâlıkî-İffet Kerbâsî, 4. bs., Tahran: İntişârât-ı Züvvâr, 1381/2002, s. 599, b. 998.

35 Lâhîcî, *Mefâtihu'l-İcâz*, s. 599, b. 998-999.

36 Şebüsterî, *age*, s. 8, b. 70; *Gülşen-i Râz*, nşr. Samed Muvahhid, s. 69, b. 69.

37 Ahmed Awni Konuk, *Gülşen-i Râz Tercüme ve Şerhi*, haz. Cengiz Gündoğdu, İstanbul: İlk Harf Yay., 2011, s. 85, b. 69.

38 Cemâleddin Mahmûd Hulvî, *Câm-ı Dil-Nüvâz*, haz. Sait Okumuş, İstanbul: İnsan Yay., 2012, s. 62, b. 73.

39 Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, nşr. Samed Muvahhid, s. 68.

40 “Fahreddin-i Irâkî'de Bahâeddin Zekeriyâ'nın müridlerindedir.” Hamid Algar, “Bahâeddin Zekeriyâ”, *DİA*, IV, 462-463; “Bahâeddin Zekeriyâ ile birlikte Sühreverdiyye'nin Bahâiyye kolu doğmuştur.” Bk. Reşat Öngören, “Sühreverdiyye”, *DİA*, XXXVIII, 43.

Hüseyinî (v. 729/1329'dan sonra) tasavvuf sahasında önemli eserler bırakmış bir sûfi-müellif ve şâir olmasına rağmen⁴¹ *Gülşen-i Râz* vesilesi ile tanınmıştır. Şebüsterî *Gülşen-i Râz*'da önce Hüseyinî'nin sorularına icmâli olarak cevap vermiş daha sonra verdiği cevapları eserin tamâmının ortaya çıkmasını sağlayacak şekilde genişletmiştir.

Eserin canlı bir sahneye dönüştüğü yazılış sürecinin ilk basamağını Şebüsterî şöyle anlatmaktadır: “Hicretin yedi yüz on yedinci yılı Şevval'inde Horasan'lılar tarafından gönderilen ve binlerce lütfâ, ihsâna sâhip bulunan bir elçi geldi. Horasan'da her çeşit hüner ve marifette nur kaynağı olan, güneş gibi şöhret kazanmış ulu bir zât vardır. O cihânın cânı, cânın gözünün nuru, salıkların imâmı (Seyyid Hüseyinî)'dir. İşte o ulu zat, bu mânalara dair bir mektup yazarak *erbâb-ı ma'nâ* olanlara yollamış, mektubunda *erbâb-ı işârât*ın anlaşılması müşkül olan bazı sözlerini şiir halinde yazıp söz bakımından az, mâna bakımından geniş bir cihan olan o müşkül-leri birer birer sormuştu. Elçi, mektubu okuyunca bu iş dillere düştü. Mecliste bulunan azizlerin hepsi de bana yüz tuttular. İçlerinden bu mânaları bilen ve bizden yüzlerce defa duyup işiten birisi dedi ki: “Bu mektuba hemen bir cevap yaz da bütün halk faydalansın!” Ne lüzumu var ben bu meseleleri risâlelerimde kaç kere yazdım dedim. ‘Doğru, fakat nasıl soruluyorsa öyle yazmanı, bu sorulara manzum bir cevap vermeni isteriz’ dedi. Bu hususta bir hayli ısrar etti; nihâyet o mektuba *kısa, fakat mânâsı geniş ve etraftı bir cevap* yazdım. Kalabalık bir topluluk ortasında ve bir an içinde düşünmeden, tekrarlamadan bu sözleri söyleyiverdim. Artık onlar da lütuflarıyla, ihsanlarıyla ayıbımıza bakmasınlar, kusurumuzu affetsinler.”⁴²

Sorular cevaplandıktan sonra *Gülşen-i Râz* şeklinde bir eserin ortaya çıkmasına vesile olan ikinci safha ise eserde şöyle dile getirilir: “Hülâsa: Mektuptaki sorulara artıksız, eksiksiz ve bir solukta birer birer cevap verdim. Elçi, o mektubu hürmetle alıp geldiği yola hareket etti. Bu sefer, yine mektubu yazmama sebep olan o aziz dost, “Şunu biraz genişlet. Söylediğin mânaları etraflıca anlat. Onları, bilgi varlığından meydana çıkar, apaçık bir hale getir” (*ayn-ı ilmden ayn-ı ayâna* getir) dedi. O vakitler, bu mektuba hâl zevkine ait bir şeyler katarak genişletmeye mecâlim yoktu. Zaten hal zevkini sözle (*kâl*) anlatmaya imkân yok. O halin ne çeşit bir şey olduğunu ancak *sâhib-i hâl* bilir. Fakat dîni tebliğ edenin sözüne uyup din hususunda

41 Hayâtı ve eserlerine dâir bk. K.A. Nizâmî, “Hüseyinî Sâdât el-Gürî”, *DİA*, XIX, 24.

42 Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, trc. Abdülbaki Gölpınarlı, s. 6-7.

bir şey isteyenini isteğini reddedemedim.⁴³ O sırlar daha aydın, daha açık bir hale girsin diye söz kuşum (*tûtî-yi nutk*) dile geldi. Allâh'ın lütfu ve yar-dımıyla hepsini birkaç saat içinde söyledim.”⁴⁴

Şebüsterî'den soruların cevaplanmasını isteyen zât ile icmâlen ve irticâlen söylediği cevapları daha mufassal ve sarîh bir hâle getirerek şerh etmesini,⁴⁵ bu vesîleyle sâliklerin istifâde etmelerini⁴⁶ isteyen kişi Şeyh Emînüddîn Tebrîzî ya da Bahâeddîn Ya'kûb-ı Tebrîzî olmalıdır.⁴⁷ Dolayısı ile onun, *Gülşen-i Râz*'ı görüşlerine kıymet verdiği şeyhi konumundaki birinin işâretini dikkate alarak nazmettiği söylenebilir. Burada gözden kaç-maması gereken nokta Şebüsterî'nin kendi eserini şârihlerden çok önce şerh etmiş olmasıdır.

b. Emîr Hüseyinî'nin Soruları

Hüseyinî-i Herevî'nin, Tebriz'in ilim ehline sorular göndermesinin altın-da yatan sebepler hakkında ortaya konan kanaatler muhtelifdir. Fakat Herevî'nin, Tebriz âlimlerini imtihan etmek gibi bir hedefinin olmadığı açıktır. Ayrıca, Herevî'nin sual tarzı câhil birinin âlim birinden ken-di cehâletini gidermek için soru sorması gibi bir durum da değildir.⁴⁸ Zerrinkûb'un da belirttiği gibi Hüseyinî, tasavvufi meselelere bünyesinde yer veren nâmesindeki soruları daha önce kendi eserlerinde defaatle farklı şekillerde ele almış bir sûfî müelliftir.⁴⁹ Şebüsterî'nin Hüseyinî'den edeb ve ihtiram ile bahsetmesi⁵⁰ de bunlara eklendiğinde Hüseyinî'nin *mânâ erbâbından* (erbâb-ı ma'nâ) ve *ilim ehlinden* (ehl-i dâniş) mânâlara (maânî) dâir sorular sormasını⁵¹ o günün imkanları açısından bir düşünce alış ve-

43 Şu âyete telmih vardır: “İsteyeni azarlayarak kovma.” Duhâ, 93/10.

44 Şebüsterî, *age*, s. 7-8

45 A. Avni Konuk, *Gülşen-i Râz Tercüme ve Şerhi*, s. 82.

46 Hulvî, *Câm-ı Dil-Nüvâz*, s. 58.

47 Samed Muvahhid, *Sirâyende-i Gülşen-i Râz*, s. 44; Lâhîci, bu kişinin Şebüsterî'nin pîri ve mürşidi olan Emînüddîn olduğu görüşündedir. Bk. Lâhîci, *Mefâtihu'l-İ'câz*, s. 34.

48 Kâsım Kâkâî, *Hestî, Işk ve Nîstî*, Tahran: İntişârât-ı Hermes, 1389/2010, s. 290-291.

49 Zerrînkub, *Cüstücu der Tasavvuf-i İrân*, s. 327; Rızâ Tefvîk'in bu konudaki tespiti dikkate değer: “Mahmûd Şebüsterî'nin bu sözlerindeki irfânen derece-i selâhiyetini gösteren tavr-ı beyânına bakılırsa ve İrân'ın en uzak köşelerinden ehl-i irfânın *-hall-i müşkilât için-* süret-i mahsûsada kendisine nâme ile elçi gönderip suâl sordukları dahi nazar-ı dikkate alınırsa bu zâtın o zamanlar her tarafa şâyi' bir şöhret-i azîmesi ve hikmet-i sûfiyede salâhiyet-i müsellemesi olduğuna zerre kadar şüphe edilemez.” Rızâ Tefvîk, “Gülşen-i Râz Hakkında Tettebbuât-ı Felsefiyye-II”, *Peyâm*, 1335/1916-7, no: 136-378.

50 Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, trc. Abdülbaki Gölpınarlı, s. 6, b. 35-37.

51 “Bilgi ve mânâ ehlinden mânâyâ âit sorum var.” *Gülşen-i Râz: Bâğ-ı Dil*, nşr. İlahî Kumşei, s. 8.

rişi/ağı (network) ve tanışıklık sağlamak⁵² ya da tasavvufa âit sırların perdesini aralamak şeklinde değerlendirmek gerekir.⁵³

Gülşen-i Râz'ın tasavvuf doktrininin temel ilkelerini içinde barındıran bir dizi soru sonucunda ortaya çıktığını söylemiştik. Emîr Hüseyinî'nin gönderdiği *nâmenin mâhiyeti* aynı zamanda *Gülşen-i Râz*'ın muhtevâsına da istikâmet verdiğinden Şebüsterî'nin ilgili soruların içeriği üzerine serrettiği kanaatler önemlidir. Şebüsterî, *nâmede* yer alan soruların niteliğini "ashâb-ı işâretin müşkil birkaç ibâresi"⁵⁴ Ahmed Avni Bey ise "tasavvuf zübdesidir ol mesâil"⁵⁵ şeklinde ifade ederek soruların tasavvufî muhtevâsına dikkat çekmiş olurlar. Hüseyinî'nin gönderdiği *nâmede* yer alan soruların sayısı hakkındaki farklılıklar bâzı soruların iki soru olarak değerlendirilmelerinden kaynaklanır.⁵⁶ Bu durum eserin bâzı neşirlerinde soru sayısının on sekiz olmasına sebep olmuştur. Söz konusu sorular şunlardır:

1. İlk düşünceye (*fikir*) daldığım ve şaşırıp kaldığım (*tahayyür/hayret*) şey şu: Düşünce (*tefekür*) dedikleri şey nedir?
2. Yolumuzda şart olan hangi düşüncedir (*fikr*)? Neden düşünce bazen ibâdet (*tâat*), bazen günâh oluyor?
3. *Ben* kimim? *Bana benden* haber ver. *Kendinden kendine sefer* etmenin mânâsı nedir?⁵⁷
4. Yolcu (*müsâfir*) nasıl kişidir, yola giden (*sâlik*) kimdir? Kime tam ve kâmil kişi (*merd-i temâm*) diyeyim?⁵⁸
5. *Vahdet sırrına* kim *vâkıf* olur? *Ârif* olan neyi bilir, neyi anlar?⁵⁹
6. *Ârif* ve *ma'rûf* Hakk'ın zât-ı pâkinden ibâretse bu bir avuç toprağın (*insanın*) başındaki sevdâ nedir?
7. Kimdir o '*ene'l-Hak*' (ben Hakk'ım) diyen? Ne dersin o remz-i mutlak (*ene'l-Hak*) *herze* midir?
8. Yaratılmış olan hakikat yolcusuna (*mahlûk*) neden *vâsil* olmuş derler. Onun bu yol alması (*seyr u sülûk*) nâsil hâsil olur?

52 Zerrinkûb, *Cüst u Cû Der Tasavvuf-i İran*, 327.

53 Kâsım Kâkâî, *Hestî, Işk ve Nîstî*, s. 293.

54 Lâhîci, *Mefâtihu'l-İcâz*, 33

55 *Gülşen-i Râz*, trc. Ahmed Avni Konuk, haz. Turgut Karabey, Erzurum: Fenomen, 2007, s. 69.

56 (*) İşâreti ile belirteceğimiz sorular iki soru olarak değerlendirilmiş olanlardır.

57 (*)

58 (*)

59 (*)

9. Mümkünün *vâcibe* ulaşması (*visâl*) ne demektir? Yakınlık (*kurb*), uzaklık (*bu'd*) ne demektir?
10. Nasıl denizdir ki o sâhili sözdür (*nutk*); dibinden nasıl bir inci çıkar?
11. Küllden daha fazla olan *cüz'* hangi *cüz'dür*? O *cüz'e* varmanın yolu nedir?
12. *Kadîm* ile *muhdes*, nasıl birbirinden ayrıldı da biri *âlem*, diğeri *Hak* oldu?
13. Mânâ eri (*merd-i ma'nâ*), ibârelerinde göze (*çeşm*) dudağa (*leb*) *işâret* etmekle neyi murâd eder?
14. *Şarâb*, mum (*şem'*) ve güzel (*şâhid*) ne ma'nâya gelir? Meyhaneye düşmek, sarhoş olmak (*harâbâtî*) da ne demek?
15. Bu mahalde, *put* (büt), *zunnâr* ve tersâlık (*tersâî*) cümle küfürdür; eğer böyle değilse söyle nedir?⁶⁰

c. Muhtevâsı

Gülşen-i Râz küçük hacmine rağmen yoğun bir muhtevâyâ sâhiptir. Eserde genel olarak *şerîat* (amel-şer'î ilimler), *tarîkat* (hâl-seyr u sülûk), ve *hakikat* (keşfi bilgi/ilm-i ilâhî) makamları çerçevesinde *vücûd* ve *vücûdun zuhûr mertebelerinden* (merâtib-i vücûd), *insân-ı kâmil* ve Hak'a vuslat yollarından (*sülûk* ve mertebeleri) bahsedilir.⁶¹

Gülşen-i Râz'daki ifâdelerin *şuhûd* kaynaklı hakikatler olmakla birlikte aklî ve naklî delillerle de te'kîd edildikleri⁶² şöyle ifâde edilir: "*Gülşen-i Râz*'da şerîata ait nakledilen sözlerle [*menkûl*], aklî deliller [*ma'kûl*] ve hakikatler [*hakâik*], [*ilm-i dekâikte*] arınıp hulâsa edilmiştir."⁶³ Menkûl ile akâid-i şer'îyye, fıkıh ve hadîs; ma'kûl ile mesâil-i hikemiyye, mantık ve kelam; Hakâik ile ilm-i tevhîd kastedilir. Bu üç ilim *ilm-i dekâikte* hulâsâ edilmiş, kemâle ulaşmıştır İşte *Gülşen-i Râz* bu ilimlerin hulâsâsıdır.⁶⁴

Eserin bir bölümünde *ilm-i esrâr*, *ma'rifet* (dolayısı ile *seyr u sülûk*) ve *vahdet-i vücûd* ele alınırken diğerk bölümünde *ilm-i zevk*, *ilm-i ahvâl* âşikâne

60 Soruların tercümesi Gölpinarlı tercümesinde yapılan bazı tasarruflarla aktarılmıştır. Bk. Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, trc. Abdülbaki Gölpinarlı, s. 1-2.

61 Benzer bir yaklaşım için bk. Semih Ceyhan, "Mesnevi", *DİA*, XXIX, 327-328.

62 Lâhîci, *Mefâtihu'l-İcâz*, s. 600, b. 1001.

63 Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, trc. Abdülbaki Gölpinarlı, s. 81, b. 995; Lâhîci, *Mefâtihu'l-İcâz*, s. 600, b. 1002.

64 Lâhîci, *Mefâtihu'l-İcâz*, s. 601, b. 1002; Hulvî, *Câm-ı Dil-Nüvâz*, s. 720, b. 1000.

bir üslupla ele alınır.⁶⁵ Eserin bu iki vechesi yazılış sürecine bakıldığında daha iyi görülür. *Zîrâ Gülşen-i Râz*, Kâsım Kâkâî'nin de yerinde tespiti ile iki denizin birleşmesi ile incilerin ortaya çıktığı bir metin⁶⁶ gibidir. O'nun iki deniz ile kastettiği şey Mahmûd Şebüsterî ile Emîr Hüseyinî-i Herevîdir. Bu iki isimden Hüseyinî tasavvufî mektepler açısından muhabbeti temsil eden Horasan ehli iken,⁶⁷ İbn Arabî'nin bilgi (*ma'rifet*) ve varlık (*vücûd*) anlayışını özümsemiş olan Şebüsterî Tebriz'lidir. İşte bu iki denizin birleşmesi *râz* ve *remz* kitabı olan *Gülşen-i Râz*'ı ortaya ortaya çıkarmıştır.⁶⁸

Müellif, esere yazdığı yetmiş beyitlik dibâcenin bir kısmında⁶⁹ eser boyunca işleyeceği *vahdet-i vücûd* düşüncesi, *seyr u sülûk* konusunun temel dinamikleri ve *sûfilerin farklı ifâde tarzlarının* sebeplerine değinir.⁷⁰ *Gülşen-i Râz*'ın âdeta özetini verdiği bu dibacesinden sonra eserin telif sebebi ve yazılış safahâtına ilişkin açıklamalarda bulunur.⁷¹ Hâtime kısmında ise *Gülşen-i Râz*'ın mâhiyeti hakkında bilgi vererek eser dolayısı ile hayırla yâd edilmek duâsında bulunur. *Gülşen-i Râz*'da ele alınan konuları varlık (*vücûd*), *ma'rifet* (bilgi)-*seyr u sülûk* ve *tasavvufî mecazlar* şeklinde üç temel

65 İbn Arabî ilimleri üçe taksim eder: “akıl ilimleri, hal ilimleri, sır ilimleri”. Bk. *Fütühât-ı Mekkiyye*, trc. Ekrem Demirli, İstanbul: Litera Yay., 2006, I, 74.

66 Kâkâî'nin telmihte bulunduğu âyetler şunlardır: “O, iki denizi (iki büyük su kütesini) salverdi, birbirine kavuştular.” (Rahman, 55/19); “Onların her ikisinden de inci ve mercan çıkar.” (Rahman, 55/22).

67 Horasan'daki tasavvuf neş'eyi dörde taksim eden bir yaklaşımı dikkate aldığımızda Emîr Hüseyinî-i Herevî'yi ikinci gurupta mütâlaa edebiliriz: İlgili dört gruptan birincisi Cüneydiyye prensiplerini sürdüren, *sahv* ve *temkin* hallerine önem verip şeriatla tasavvufu mezc eden, Kuşeyrî'nin fikrî mirasçıları da diyebileceğimiz sûfilerdir. Bu meşrebi İmam Gazâlî (v. 505/1111), Hâce Yûsuf Hemedânî (v. 535/1140) ve Ahmed Nâmekî Câmî gibi sûfiler temsil etmekteydi. İkincisi, Tayfûriyye prensiplerini sürdüren, *aşk* ve *vecde* meyilli, *fütüvvet* ve *melâmet* neş'esinde, Bâyezîd Bistânî ve Ebu'l-Hasan Harakânî'nin fikrî mirasçıları olan sûfilerdir. Bu asırda İmam Gazâlî'nin kardeşi Ahmed Gazâlî (v. 520/1126), Senâi Gaznevî (v. 525/1131) ve Ruzbihân Bakî (v. 606/1209) gibi sûfilerce temsil edilen bu meşreb, hicrî VII. asrın başlarında vefât eden Feridüddin Attâr ve Mevlânâ ile zirveye ulaşmıştır. Üçüncüsü tasavvufun fikrî boyutunu öne çıkaran sûfilerdir ki en önemli sîmâları Aynü'l-Kudât Hemedânî'dir (v. 525/1131). Dördüncüsü ise dinî kurallara yeterince önem vermeyen, sonraları Şii-Bâtınî fikirlerle de beslenmiş olan Kalenderiyye ve onun bir benzeri olan Haydâriyye tarikatıdır. Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşebend*, İstanbul: İnsan Yay., 3. bs., 2007, s. 22-25.

68 Kâsım Kâkâî, *Hestî, Işk ve Nîstî*, s. 290.

69 Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, trc. Abdülbaki Gölpinarlı, s. 3-5; Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, nşr. Samed Muvahhid, s. 67-68.

70 Cengiz Gündoğdu, “Önsöz”, Ahmed Avni Konuk, *Gülşen-i Râz Tercüme ve Şerhi* içinde, s. 16.

71 Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, trc. Abdülbaki Gölpinarlı, s. 6-8; Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, nşr. Samed Muvahhid, s. 68-69.

kategoriye ayırdığımızda sorular çerçevesinde genel olarak şu meselelerin ele alındığı görülür.

Varlıkla ilgili Konular: Kadîm ve muhdes, *ademin* (a'yân-ı sâbite'nin) vücûda (kenz-i mahfî/Mutlak Varlık) ayna olması, hayal (nümûd-ı bî-bûd/ varlıksız gösteriş), tecellî ve kısımları, halk-ı cedîd, hakikat-i Muhammediye, kün emri ve nefes-i Rahmânî, tohum-ağaç, nokta-dâire, vahdet-kesret, ayna-akıs sembolizmi çerçevesinde varlık mertebeleri ve vahdet-i vücûd, Allah-insan, âlem insan, Kur'ân-insan münâsebetleri.

Marifet ve seyr u sülûk ile ilgili konular: Tefekkür (âfâkî-enfüsî tefekkür), insanın hakîkati, ma'rifet konusunda felsefe, kelam ve mantığın metodlarının tenkîdi, tenzih ile teşbih arasında Tanrı tasavvuru, ma'rifet için ilâhî te'yîd'in gerekliliğinin vâdi-i Eymen sembolizmi ile anlatımı, nefy-i vücûd, ma'rifet netîcesinde ârifin durumu, mevhum benlik-ezelî benlik, sâlik ve seyr u sülûkun keyfiyeti (*seyr-i nüzûlî* ve *seyr-i urûcî*), makamlar ve hallerin peygamberler ile anlatımı, nübüvvet ve velâyet, insân-ı kâmil, şerî'at-tarîkat ve hakikat, ârif olmanın gerekleri ve ârifin yoluna çıkan engeller (mevânî'-i râh), a'yân-ı sâbite ile ma'rifete olan isti'dâd ilişkisi, kâmil insanların ene'l-hak demelerinin anlamı, ene'l-hak konusu ile bağlantılı olarak hulûl ve ittihâdın reddi, kurb- bu'd, ahlâkın usûlü (adâlet, hikmet, iffet, şecaat), ölümün kısımları (mevt-i ihtiyârî, mevt-i ıztırârî ve halk-ı cedîd) ve aşk.

Tasavvufî mecazlar: Sûfilerin buldukları mertebeye göre kelâm etmesi ve tasavvuf istilahlarının vaz'ı, lâfızların mânâlara delâletinin keyfiyeti ve mânâ denizinin lafız zarfına sığmaması durumu, insan yüzü ile ilgili tabirler (çeşm, leb, zülf, ruh, hat, ben), şarab ve güzel ile ilgili unsurlar (şarâb, şem', şâhid, harâbât ve harâbâtî), diğer dinlerle ilgili unsurlar (büt, zünnâr, tersâyî, büt-i tersâbeççe).

Gülşen-i Râz'ın konularını zarûreten tasnif etsek de eserde Allah, insan, âlem düzleminde ele alınan varlık-bilgi eksenli konu ve kavramların ne kadar iç-içe olduğu görülür. Bu doğrultuda varlığı bilgidен ayrıştırmak bazen imkan dışına taşar.⁷²

Gülşen-i Râz bir taraftan Emîr Hüseyinî ile Şebüsterî'nin bulunduğu diğer taraftan İbn Arabî ile Attâr'ın mezcedildiği bir eserdir. İbn Arabî'ye

72 Vahdet-i vücûd eksenli çalışmalarda yapılan metodolojik hatâlara ilişkin tespitler bu çerçevede dikkate alınmalıdır. Bk. Semih Ceyhan, "Niyâzî Mısri Hazretleri ve Vahdet-i Vücûd", *Keşkül*, sayı: 21, s. 82-88.

âit öyle spesifik terim ve fikirler vardır ki bunları eserlerinde görebildiğimiz bir sûfi şâir de Şebüsterî'dir.⁷³ Eserde *tenzih-teşbih*, *a'yân-ı sâbite*, *insân-ı kâmil*, *vücûd*, *adem*, *nübüvvet-velâyet*, *ilâhî isimler*, *halk-ı cedid*, *feyiz*, *tecellî*, *zuhûr*, *Mutlak Varlık*, *âlem-insan münâsebeti* gibi konular İbn Arabî'nin referans olabileceği bir çerçevede ele alınır. Bu kavramlardan özellikle *Mutlak Varlık* ve *a'yân-ı sâbite* bir düşünürü İbn Arabî'nin tâkipçisi yapmaya yeterli olarak görülür.⁷⁴ Ancak bu iki kavramdan *Mutlak Varlık* eserde aynen kullanılırken *a'yân-ı sâbite* muhtevâ olarak yer alır.⁷⁵ Eserde yer alan 'her şey O'dur',⁷⁶ (همه آن است) 'var olması bakımından varlık',⁷⁷ (وجود از روی هستی) 'Mutlak Varlık'⁷⁸ (هست مطلق) ibâreleri İbn Arabî tesirini çok açık şekilde gösterir. Attâr'ın âşikâne ve rindâne irfânının yansımaları özellikle *Gülşen-i Râz* son kısmında bulunan lafız ve ıstılahların izahında görülür, ilgili mecâzî kavramlar İbn Arabî mektebi içinde gelişen tasavvufî kavrayış ve ıstılahlarla telfik edilerek ele alınır.⁷⁹

Eserin muhtevâsına dâir bu kadarı ile iktifâ ederek Toshihiko Izutsu,⁸⁰

73 William Chittick, "Rûmî ve Vahdet-i Vücûd", *Varolmanın Boyutları*, trc. Turan Koç, İstanbul: İnsan Yay., 3. bs., 2008, s. 267.

74 Ekrem Demirli'nin de dikkat çektiği gibi bir yazarın vahdet-i vücûd düşünce geleneği içinde yer alıp almadığını tespit etmek için gerekli argüman vahdet-i vücûdun iki temel önermesi olan '*âyân-ı sâbite*' ve '*varlık olmak bakımından varlık*' ('*mutlak varlık*') ifâdesini Hak için kullanıp kullanmadığına bakılır. Bk. Ekrem Demirli, "İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ Arasındaki Bazı Ortak Kavramlar", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 16, 2007, s. 246-247; Ekrem Demirli, "Tasarıfın "Tutarlılık" Arayışında Bir Yorum Çerçevesi Olarak Vahdet-i Vücûd: Yunus Emre'de Vahdet-i Vücûd Anlayışının Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sayı: 21, 2009, s. 29-30. Demirli bunu başka bir yerde de şöyle ifade eder: "Vahdet-i vücûdu bir teoriye dönüştüren şey, *âyân-ı sâbite* teorisi. Başka bir ifade ile *âyân-ı sâbite* dışında bırakıldığında teknik anlamda *vahdet-i vücûd*dan söz etmek mümkün olmayacaktır. Diğer türlü *vahdet-i vücûd* geleneksel anlamda bir *fenâ* teorisine indirgenmiş olur." Bk. Ekrem Demirli, "Varlık Olmak Bakımından Varlık" İfâdesinin Sûfilerce Yeniden Yorumlanması ve Bu Yorumun Metafizik Sonuçları", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sayı: 18, 2007, s. 44 vd.

75 Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, trc. Abdülbaki Gölpınarlı, s. 36, b. 421; Lâhîcî, *Mefâtihu'l-İcâz*, s. 303, b. 420.

76 Lâhîcî, *Mefâtihu'l-İcâz*, s.456, b. 705; Şebüsterî, *age*, trc. Abdülbaki Gölpınarlı, s. 59, b. 703.

77 Lâhîcî, *Mefâtihu'l-İcâz*, s.456, b. 706; Şebüsterî, *age*, trc. Abdülbaki Gölpınarlı, s. 59, b. 704.

78 *Mefâtihu'l-İcâz*, s. 186, b. 289; s. 289, b. 396, b. 397; Şebüsterî, *age*, trc. Abdülbaki Gölpınarlı, s. 25, b. 289; s. 34, b. 397, 398.

79 Samed Muvahhid, *Şeyh Mahmûd Şebüsterî: Serâyende-i Gülşen-i Râz*, s. 56.

80 Toshihiko Izutsu, "Yaratma ve Şeylerin Zamansız Nizâmı: Şebüsterî'nin Gülşen-i Râz Adlı Eserinde Nur-Zulmet Paradoksu", *İslâm Mistik Düşüncesi Üzerine Makaleler*, trc. Ramazan Ertürk, İstanbul: Anka, 2. bs., 2002, s. 53-80; Toshihiko Izutsu, "İslâm'da Metafizik Düşüncenin Temel Yapısı", *İslâm'da Varlık Düşüncesi*, trc. İbrahim Kalın, İstanbul: İnsan Yay., 2. bs., 2003, s. 15-40.

Abdülhüseyin Zerrinkûb,⁸¹ Leonard Lewisohn,⁸² Nasrullah Hikmet,⁸³ Kâsım Kâkâî,⁸⁴ ve daha başka müelliflerce kaleme alınmış diğer metinlerde⁸⁵ *Gülşen-i Râz* üzerine yapılan tespitlerin eserin muhtevâsına ilişkin küllî bir perspektif sunduklarını kaydedelim.

d. Şeklî ve Edebî Özellikleri

Gülşen-i Râz, mesnevî nazım şekliyle yazılmış tasavvufî-didaktik bir manzûmedir.⁸⁶ Beyit sayısı 999 ile 1008 arasında değişen *manzûme*, aruzun hezec bahrinin *Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün/ Fe'ûlün* kalıbıyla nazm edilmiştir. *Gülşen-i Râz*'ın diğer tasavvufî mesnevîlerden ayrılan yanı, sorular etrafında gelişen bir sistematığe sâhip olmasıdır. Ancak bu durum şekil açısından bir sorun doğurmaz. Çünkü Emîr Hüseyinî'nin soruları gibi mesnevî tarzında ve aynı aruz vezni ile yazılmıştır. Lâhîcî, *Gülşen-i Râz*'ın edebî değerini ortaya koyacak şekilde “her bir beyti başlı başına nâzımının

81 Abdülhüseyin Zerrinkub, “Şi'r-i Süfiyye Ba'de ez Mevlânâ”, *Cüstücû der Tasavvuf-i İrân*, s. 309-336. Abdülhüseyin Zerrinkub, “Seyrî Der Gülşen-i Râz”, *Nakş Ber Âb*, 6. bs., Tahran: İntişârât-ı Suhen, 1388/2009, s. 256-294.

82 Leonard Lewisohn, *Beyond Faith and Infidelity: The Sufi Poetry and Teachings of Mahmûd Shabistari*, Richmond: Curzon Press, 1995, VIII, 344 s.; Eser Farsçaya tercüme edilmiştir. Leonard Lewisohn, *Ferâsû-yi Küfr u İmân-ı Şeyh Mahmûd Şebüsterî*, trc. Mecdüddîn-i Keyvânî, Tahran: İntişârât-ı Merkez, 1379, 449 s.; Lewisohn'un konuyla ilgili diğer çalışmaları şunlardır: Leonard Lewisohn, “Shabistari's Garden of Mysteries: The Aesthetics and Hermeneutics of Sufi Poetry”, *Temenos: A Review Devoted to the Arts of the Imagination*, vol. 10, 1989, 177-207; Leonard Lewisohn, “The Transcendental Unity of Polytheism & Monotheism in the Sufism of Shabistari: The Unity of Religion in Shabistari”, *The Legacy of Mediaeval Persian Sufism*, edit. Leonard Lewisohn, Khaniqahi Nimetullahi Publications, London, 1992, s. 379-406.

83 Nasrullah Hikmet, *Metafizik-i Hayal der Gülşen-i Râz-ı Şebüsterî*, 2. bs., Tahran: Müessese-i Te'lîf, Tercüme ve Neşr-i Âsâr-ı Hünerî-i Metn, 1389/2010, 291 s.

84 Kâsım Kâkâî, “Râz-ı Gülşen-i Râz”, *Faslnâme-i Hirednâme-yi Sadrâ*, sayı: 57, 1388/2009, s. 64-79; Kâkâî'nin bu makalesi ayrıca bir kitap içinde neşredilmiştir. Bk. Kâsım Kâkâî, *Hestî, İşk ve Nistî*, Tahran: İntişârât-ı Hermes, 1389/2010, s. 289-333.

85 Mahmûd Fazîlet Behbehânî, “Merâtib-i Hesti Der Gülşen-i Râz-ı Şebüsterî”, *Behâr-ı Edeb*, sayı: 2, 1387/2008, s. 73-90; Receb Tevhîdiyân-Hâdî Hadîver, “Ma'rifet-i Şuhûdî ve İstidlâlî der Gülşen-i Râz-ı Şeyh Mahmûd Şebüsterî”, *Edeb u İrfân*, 1389/2010, sayı: 4, s. 53-71; Muhammed İlhanî, “Şeyh Mahmûd Şebüsterî ve Endîşe-i Felsefî”, *Pejûheşnâme-i Ulûm-i İnsânî*, sayı: 58, 1387/2008, s. 237-254; Abbas Gevherî-Emin Rızâ Novşin, “Şeyh Mahmûd Şebüsterî ve Mes'ele-i Kesret-i Edyân”, *Felsefe-Kelam-İrfan Dergisi*, Pejûheşnâme-i Edyân, sayı: 6, 1388/2009, s. 135-151.

86 Abdülhüseyin Zerrinkub, *Nakş Ber Âb*, s. 265-266; Hamid Algar, “Golşan-e Râz”, *Encyclopedia Iranica*, Ehsan Yarshater (edit.), Newyork: Bibliotheca Persica Press, 2003, XI, 109.

kudretine şahidlik eder” ifâdesini kullanır.⁸⁷ *Gülşen-i Râz*’da temsiller, mecazlar ve paradokslarla bilinci sürekli tahrik eden irşada dayalı bir üslup vardır.

İslam kültür târihinde bâzı bilgilerin kolay öğrenilmesi ve hatırdâ tutulması için manzum olarak yazılan 1000 beyitlik eserlere verilen ortak isim “Elfiyye”dir. Fakat bu eserler 1000 beyitle sınırlı kalmayıp bazıları biraz fazla bazıları da biraz eksiktir.⁸⁸ *Gülşen-i Râz*, tasavvufun temel ilkelerini yaklaşık bin beyitte ihtiva eden didaktik bir mesnevî oluşu sebebi ile elfiyye olarak değerlendirilmiştir.⁸⁹ *Gülşen-i Râz* beyitlerinin içinde bulunduğumuz kültür havzasının şifâhî geleneğinde uzunca bir dönem tedâvülde olduğu bilinir. Farsça’nın konuşulduğu bölgelerde ise bu canlılık hâlen devâm eder.

e. Kaynakları

Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*’da ismen herhangi bir kaynağa işâret etmese de ele aldığı konu ve kavramlara olan vukûfu, kendinden önceki ilimler ve husûsen tasavvuf külliyâtına her bakımdan hâkim olduğunu gösterir. Sıklıkla âyet ve hadislerden kısmî iktibasların yapıldığı eserde⁹⁰ fıkıh, kelâm, mantık, hikmet, tıp, ilm-i nücûm, ilm-i tabîî gibi klasik ilimlere âit tabirler yer alır. Eserde, İbn Arabî (v. 638/1240),⁹¹ Ferîdüddîn Attâr (v.

87 Lâhici, *Mefâtihu’l-İcâz*, s. 598-599; *Gülşen-i Râz*’ın edebî cephesini yoklayan şu çalışmalara bakılabilir: Turek İkdâyî, “Cemâl-şinâsi-yi Gülşen-i Râz”, *Faslnâme-i Edebiyyât-ı İrfânî ve Üstûre-Şinâhtî*, sayı: 18, 1389/2010, s. 105-138; Mehdiyye Sâdât Müstakimî, “Tahlîl-i Mes’ele-i Ma’nâ Der Gülşen-i Râz”, *Faslnâme-i İlmî: Pejûheş-i Endîşe-i Novîn-i Dînî*, sayı: 11, 1386/2008, s. 71-99; Nasrullah Hikmet, “Vaz’ ve Delâlet-i Elfâz der Gülşen-i Râz”, *Pejûheşnâme-i Ulûm-i İnsânî*, sayı: 57, 1387/ 2008, s.319-328; Halîl Kurbânî, “Ârâye-hâ-yı Edebî der Gülşen-i Râz”, *Rûznâme-i Risâlet*, sayı: 6009, tarih: 8.22.1385/2006.

88 Abdülbaki Turan, “Elfiyye”, *DİA*, XI, 27-28; “Bin beyitlik kasidelere de elfiyye denir.” Mehmet Kanar, *Farsça Türkçe Sözlük*, İstanbul: Say, 2008, s. 189.

89 Kâsım Kâkâî, *Hestî, Işk ve Nistî*, s. 292, 295; Muhammed Rızâ Berzger Hâlkî-İffet Kerbâsî, “Mukaddime”, *İlâhî Erdebilî, Şerh-i Gülşen-i Râz* içinde, Tahran: Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî, 1376/ 1997, s. X.

90 Arabî Ferşad, “Tecellî-yi Kur’an u Hadis der Gülşen-i Râz”, *Edeb ü İrfân*, 1389/2010, s. 2, 5, 93-106.

91 Bk. Betül Mehdevî, *Ferheng-i Istilâhât-ı Gülşen-i Râz Mübteni ber Âsâr-ı Diğer-i Şebüsterî ve Şurûh-i Gülşen ve Âsâr-ı İbn Arabî-Füsûsu’l-Hikem ve Fütûhât-ı Mekkiyye*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dânişgâh-ı Tahran, Dânişgede-i Ulûm-i Edebiyat ve Ulûm-i İnsânî, Tahran 1384/2005, 391 s.; Gülsüm Geffârî Tûrân, *Tecziye ve Tahlîl-i Endîşehâ-yı Şeyh Mahmûd Şebüsterî ve Müşterekâteş bâ İbn Arabî*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dânişgâh-ı Âzâd-ı İslâmî, Dânişkede-i Edebiyat-ı Fârsî, Tahran 1383/2004, 106 s.; Ma’sûme Zebihî, *Te’sîr-i Füsûsu’l-Hikem ber Gülşen-i Râz*, Dânişgâh-ı Âzâd, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tahran 1380/2001, 192 s.

618/ 1221)⁹² ve Gazzâlî'nin (v. 505/1111) etkisi vardır.⁹³ *Gülşen-i Râz*'da ele alınan konulardan bir kısmı Kübrevî gelenekten gelen Necmeddîn-i Dâye ve Aziz Neseî gibi sûfi-müelliflerin eserlerindeki bazı ifadelerle paralellik arz etmektedir. Aynı durum İbn Fârîd, Ahmed Gazzâlî ve Fahreddîn-i Irâkî⁹⁴ için de söz konusudur. Ancak onlardan etkilendiğini söyleyebileceğimiz doğrudan nakillere sâhip değiliz. Saydığımız isimler arasında tekrar söyleyelim ki İbn Arabî⁹⁵ ve Attâr'ın⁹⁶ etkisi ise açıktır. Şebüsterî de zâten İbn Arabî ve Attâr'ın kendisine kaynaklık ettiğini vurgular. *Gülşen-i Râz*'da ele alınan ma'rifet ve vücûd merkezli konular İbn Arabî doktrini çerçevesinde şekillenmiştir. Eserin son bölümlerinde ise Attâr'ın tesiri kendini gösterir. *Gülşen-i Râz*'da yer yer Mevlânâ tesiri var gibi görülse de⁹⁷ Şebüsterî, *Gülşen-i Râz* ve diğer eserlerinde Mevlânâ'yı ya da *Mesnevî*'sini ismen zikredip doğrudan ondan iktibaslarda bulunmamıştır. Fakat, Zerrinküb'un da altını çizdiği gibi *Gülşen-i Râz*, ancak *Mesnevî* ile birlikte anlaşılabilir. Nitekim şârihler de bunu teyid eder nitelikte eseri şerh ederken sık sık *Mesnevî*'ye atıfta bulunma ihtiyacı hissetmişlerdir.⁹⁸ Sûfilerin kullandıkları çeşitli tasavvufî deyişler de manzûmenin kaynakları arasındadır.

f . Neşir ve Tercümelere

Türkiye, İran, Hindistan, Pakistan ve Orta Asya kütüphaneleri başta olmak üzere daha başka kütüphanelerde pek çok yazma nüshası bulunan *Gülşen-i Râz*'ın müellif nüshasına ulaşılabilmemiş değildir. Fakat eser

92 Bk. Meryem Kâsımî, *Mukâyese-i Efkâr-ı İrfânî-yi Attâr ve Şebüsterî der Mantık'ut-Tayr ve Gülşen-i Râz*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dânişgâh-ı Tahran, Dânişkede-i Edebiyat ve Ulûm-i İnsânî, 1385/2006, 111 s.; Hakîme Debîrân, "Attâr ve Şebüsterî", *Faslnâme-i Mütâlaât ve Tahkikât-ı Edebî*, sayı: 3-4, 1383/2004, s. 59-80.

93 Zerrinküb, *Nakş Ber Âb*, s. 265-266.

94 Söz gelimi William C. Chittick, Şebüsterî'nin de içinde yer aldığı pek çok şâirin Fahreddîn-i Irâkî'ye pek çok şey borçlu olduğunu söyler. Bk. "Fahreddîn-i Irâkî'nin Hayâtı", Fahreddîn-i Irâkî, *Aşk Metafizîği* içinde, haz. Ercan Alkan, İstanbul: Hayy Kitap, s. 35.

95 "Fütühât'dan ve Fusûsül-Hikem'den "azdan çoktan hiçbir şey bırakmadım" Şebüsterî, *Saadetnâme, Mecmûa-i Âsâr-ı Şeyh Mahmûd Şebüsterî* içinde, nşr. Samed Muvahhid, s. 168, b. 340.

96 "Şu risalede bu çeşit yüzlerce sır (esrâr) âlemi söylesem bile yine sözlerim, Attâr'ın dükkânından bir kokudur" Mahmûd Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, trc. Abdülbaki Gölpinarlı, 2. bs., İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı, 1993, s. 7, b. 58.

97 Gölpinarlı, "Önsöz", *age*, s. VII; Bk. Rızâ Bâbâyî, "Eş'âr-ı Mevlânâ ve Şeyh Mahmûd Şebüsterî", *Faslnâme-i Âdîne*, sayı: 1, s. 46-56.

98 Zerrinküb, *Custucû der Tasavvuf-i İran*, s. 313.

üzerine farklı kadim yazmaları dikkate alarak yapılmış pek çok neşir vardır.⁹⁹ *Gülşen-i Râz*'ın Türkçe'ye Ahmed Avni Konuk (v. 1938) tarafından manzum,¹⁰⁰ Abdülbaki Gölpınarlı (v. 1982) tarafından mensur¹⁰¹ olmak üzere yapılmış iki farklı tercümesi vardır.¹⁰² Eserin İngilizce,¹⁰³ Almanca,¹⁰⁴ Arapça,¹⁰⁵ Urduca,¹⁰⁶ ve Azerîce'ye yapılmış tercümeleri de mevcuttur.¹⁰⁷

Muhammed İkbâl'in (v. 1938) mesnevî tarzındaki, *Gülşen-i Râz-ı Cedîd*'i¹⁰⁸ ve Safevîler dönemi ârif ve şâirlerinden olan Mirza İbrahim Edhem'in (v. 1060/1650) *Ezhâr-ı Gülşen*'i, *Gülşen-i Râz*'a yazılmış nazîrelerdir.¹⁰⁹

g. Şerhleri

Gülşen-i Râz az sözle çok şeyin anlatıldığı bir eserdir. Bu yönüyle de

99 Bu neşirlerden bazıları şunlardır: Mahmûd Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, nşr. Hüseyin Rüşendil, 2. bs., Tahran: İntişârât-ı Dünyâ, 1351/1972, 142 s.; *Gülşen-i Râz*, nşr. Kurbanali Muhammedzâde, Bakü: İntişârât-ı İlm, 1972, 117 s.; *Gülşen-i Râz*, nşr. Cevad Nurbaş, Tahran: İntişârât-ı Hânkâh-ı Ni'metullâhî, 1355/1976, XII+75 s.; *Gülşen-i Râz*, nşr. Samed Muvahhid, *Mecma-i Asar Şeyh Mahmud Şebüsteri* içinde, Tahran: Kitâbhâne-i Tahûrî, 1365/1986-7, s. 64-144; *Gülşen-i Râz*, nşr. Ahmed Mücâhid-Muhsin Kiyânî, Tahran: İntişârât-ı Mâ ve İntişârât-ı Menûçehrî, 1371/1992, II+185 s.; *Gülşen-i Râz*, nşr. Perviz Abbas Dâkânî, Tahran: İntişârât-ı İlham, 1376/1997, 167 s.; *Gülşen-i Râz*, nşr. Kâzım Dezfulyan, Tahran: İntişârât-ı Telâye, 1382/2003, 135 s.; *Gülşen-i Râz*, nşr. Muhammed Rızâ Berzger Hâlkî, Tahran: İntişârât-ı Züvvâr, 1382/2003, 112 s.; *Gülşen-i Râz*, nşr. Tefvik Sübhânî, Tahran: Neşr-i İlm, 1384/2005, 189 s.; *Gülşen-i Râz*, nşr. İllâhî-i Kumşei, Tahran: İntişârât-ı İlmî, 8. bs., 1388/2009, 10+167 s.

100 Mahmûd Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, trc. Ahmed Avni Konuk, haz. Turgut Karabey, Erzurum: Fenomen Yay., 2007, 312 s.

101 Mahmud Şebüsteri, *Gülşen-i Râz*, trc. Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara: Maârif Vekâleti, 1944, 19+125 s.

102 Eserin popüler nitelikteki şu tercümelerini de kaydetmek gerekir: Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, trc. Sadık Yalsızuçanlar, İstanbul: Timaş Yay., 1999; *Gülşen-i Râz*, trc. Yahya Mustafaoglu, İstanbul: Kitsan Yay., 1999; *Gülşen-i Râz: Gizler Bahçesi*, trc. İsa Nürâzer, 2. bs., İstanbul: Şûle Yay., 2006.

103 Mahmûd Shabîstarî, *Gulshan-ı Raz*, trc. Edward Henry Whinfield, London: Trübner-Ludgate Hill, 1880.

104 Purgstall Hammer, *Mahmûd Schebisteri's Rosenflor des Geheimnisse*, 1830.

105 Abdülaziz Sâhibul-Cevâhir, *el-Trâz ft- Tercümeti Gülşen-i Râz*, Tahran, 1351/1972.

106 Gölpınarlı, "Önsöz", *age*, s. XX.

107 Şebüsterî, *Gülşen-i Raz*, trc. Möhsün Nağisoğlu, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Mehmed Füzuli Adına Elyazmalar İnstitutu, Bakü: Nurlan Neşriyat, 2005.

108 Muhammed İkbâl, *Külliyât-ı Eş'âr-ı Fârisî Mevlânâ-yı İkbâl-i Lâhûrî*, nşr. Ahmed Suruş, Tahran: İntişârât-ı Senâyi, 1367/1988, 159-187; Tercümesi için bk. *Yeni Gülşen-i Râz: Sr Güllerinin Açtığı Bahçe*, trc. Ali Nihad Tarlan, İstanbul: B. Kervan Matbaası, 1959, 31 s.

109 Mirza İbrahim Edhem, *Ezhâr-ı Gülşen*, Süleymaniye Ktp., Nafiz Paşa, no. 000484, vr. 11-55.

şârihler esere teveccüh göstermişlerdir. Bu durum tasavvuf külliyyâtı içerisinde *Gülşen-i Râz* şerhlerinin önemli bir katkısını berâberinde getirmiştir.¹¹⁰ Eserin Anadolu sahasındaki dikkate değer şerhleri şunlardır:

1. Elvân-ı Şîrâzî (v. 829/1426'dan sonra), *Gülşen-i Râz Tercümesi*,¹¹¹
2. Ahmed b. Mûsâ (v. 844/ 1440), *Şerh-i Gülşen-i Râz*,¹¹²
3. Yahyâ Şîrvânî (868/1463-1464) *Şerh-i Suâlât-ı Gülşen-i Esrâr*,¹¹³
4. Molla Ahmed İlahî (869/1490) *Şakâyiku'l-Hakâyik li-Sultâni'l-Halâyik*,¹¹⁴
5. Seyyid Ahmed Kırîmî (879/ 1474) *Gülzâr-ı Demsâz der Şerh-i Gülşen-i Râz*,¹¹⁵
6. Hüsâmeddin Bitlisî (v. 900/1495), *Şerh-i Gülşen-i Râz*,¹¹⁶
7. Ni'metullâh b. Mahmûd en-Nahcivânî (v. 920/ 1514 ?) *Şerh-i Gülşen-i Râz*,¹¹⁷

110 *Gülşen-i Râz*'ın şerhleri hakkındaki fihrist çalışmalarına öncülük eden isim Ahmed Gülçin-i Meânî'dir. Gülçin-i Meânî şerhlerin içerdikleri teknik detaylara yer vermeyip, *Gülşen-i Râz*'ın şerh geleneği içindeki yerini tetkik etmez. Şârihler hakkında çok kısa bilgi verdikten sonra şerhin ne zaman yazıldığına, yazmalarına dikkat çekerek şerhin başından ve sonundan örnek bir paragraf aktarır. Çalışmada kimi bilgi hatâlarının yanı sıra, bâzı şerhlere de temas edilmediği görülür. Ahmed Gülçin-i Meânî, "Gülşen-i Râz ve Şurûh-ı Muhtelif-i Ân", *Nüşahâ-yı Hattî*, Muhammed Tâki- İrec Efşâr (edit.), Tahran: İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran, 1344/1965, IV, 53-124.

111 Elvân-ı Şîrâzî, *Gülşen-i Râz Tercümesi*'nde eseri üç katına çıkararak pek çok ilâvelerde bulunmuştur. Eserin ismi tercüme olsa da manzum bir şerh olarak telif kategorisinde değerlendirilmelidir. Neşri için bk. Elvân-ı Şîrâzî, *Gülşen-i Râz Tercümesi: (İnceleme-Metin-İndeks-Tıpkıbasım)*, haz. Muzaffer Akkuş, Niğde: Niğde Üniversitesi Yay., 2004, XIV+657+178.

112 Süleymâniye Ktp. Reşid Efendi, no: 412, 95 vr; Ahmed b. Mûsâ'nın kimliği hakkında herhangi bir veriye ulaşamadık. Söz konusu şerhin İran sahasına âit olması ihtimal dâhilindedir.

113 Süleymaniye Ktp. Nurosmâniye, no: 4904, 7 vr; Tercümesi için bk. Hasan Almaz, *Bakü'den Anadolu'ya Yansıyan Işık Halveti Pir Seyyid Yahya Şîrvânî Hayatı ve Eserleri*, Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2. bs., 2007, s. 238- 275.

114 Topkapı Ktp. Revan Köşkü, no: 474, 180 vr; Ahmed İlahî'nin Konevî'nin *Miftâhu'l-Gayb*'ına da şerh yazdığını hatırlayalım.

115 Süleymaniye Ktp. Ayasofya, no: 1914, 176 vr.

116 Akseki Halk Ktp., no: 164, 137b-237a vr. (Eser Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ne intikal etmiştir); Hüsâmeddin Bitlisî'nin şerhinin diğer bir nüshası da Süleymaniye kütüphanesinde. Fakat bu nüsha *Müntehabât-ı Şerh-i Gülşen-i Râz* ismini taşır. Bk. Süleymaniye, Pertev Paşa, 000606, vr. 137b-197^a.

117 Süleymaniye Ktp. Laleli, no: 174, 135 vr; Şerhle ilgili bir çalışma için bk. Necdet Tosun, "Osmanlı Dönemi Süfîlerinin Fars Dili ve Literatürüne Katkıları ve Bir Örnek Olarak Baba Ni'metullah Nahcivânî'nin Şerh-i Gülşen-i Râz'ı", *Ekev Akademi Dergisi*, sayı: 22, 2005, s. 103-110.

8. Muzafferuddîn Şîrâzî (v. 922/1516) *Şerh-i Gülşen-i Râz*,¹¹⁸
9. Cemâleddin Hulvî (v. 1064/1654) *Câm-ı Dil-Nüvâz*,¹¹⁹
10. Pîr Ahmed Kâtib Sultânî, *Şerh-i Gülşen-i Râz*,¹²⁰
11. Harîrizâde (v. 1882) *Rûşen-i Dilnûvâz*,¹²¹
12. Ahmed Avni Konuk (v. 1938) *Şerh-i Gülşen-i Râz*,¹²²
13. Hüseyin Bey (v.?) *Şerh-i Gülşen-i Râz*,¹²³
14. Rıza Tevfik (v. 1949) *Gülşen-i Râz Hakkında Tetebbuât-ı Felsefiye*,¹²⁴
15. Abdülbaki Gölpınarlı (1900- 1982) *Gülşen-i Râz Şerhi*,¹²⁵

Eserin İran sahasındaki şerhlerinden dikkate değer olanları ise şunlardır:

1. Sâinüddin Ali Türke İsfahânî (v. 836 h./1432), *Şerh-i Gülşen-i Râz*,¹²⁶
2. Şucâuddîn Kürbâlî (v. ?), *Hadîkatü'l-Maârif*,¹²⁷

118 Süleymaniye Ktp. Ayasofya, no: 1912, 113 vr.; Muzafferuddîn Şîrâzî'nin şerhi, Tahrân Üniversitesi bünyesinde Abdullah Kepsî isimli yazar tarafından doktora tezi olarak çalışılmış, çalışmada ilgili şerh tahkik edilmiştir.

119 *Câm-ı Dil-Nüvâz, Mefâtihu'l-İcâz fî Şerh-i Gülşen-i Râz*'ın klasik anlamda özet bir tercümesidir. Ancak tercüme motamot olmadığı gibi eserde Hulvî'nin tasarrufları söz konusudur. Bu bakımdan şerh husûsiyeti taşıyan yanları vardır. Ayrıca Hulvî'nin metni klasik dönemde yapılmış tercümelere bu günkü anlamda tercüme denemeyeceğine de bir örnek teşkil eder. Neşri için bk. Cemâleddîn Mahmûd Hulvî, *Câm-ı Dil-Nüvâz*, haz. Sait Okumuş, İstanbul: İnsan Yay., 2012, 789 s.; Gökhan Arefeoğlu, *Hulvî'nin Gülşen-i Râz Lâhici Şerhi Tercümesi ve Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005, 365 s.

120 Millî Ktp., no: 2793/2, vr. 90^b-187^b.

121 Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi, no: 2753, 50 vr.; Harîrizâde'nin şerhi *Mefâtihu'l-İcâz*'ın küçük bir kısmının tercümesinden ibârettir.

122 Ahmed Avni Konuk, *Gülşen-i Râz Tercüme ve Şerhi*, haz. Cengiz Gündoğdu, İstanbul: İlk Harf Yay., 2011, 221 s.; Avni Bey de, kendi bir takım ilâveleri istisnâ edilecek olursa *Mefâtihu'l-İcâz*'ın bir kısmını tercüme etmiştir.

123 Hüseyin Bey, *Şerh-i Gülşen-i Râz*, haz. Cengiz Gündoğdu, İstanbul: Ataç Yay., 2006, 179 s.

124 Rızâ Tevfik'in *Gülşen-i Râz* hakkındaki bir dizi makalesi bir şerh faaliyeti olarak görülebilir. Bk. Rıza Tevfik, "Gülşen-i Râz Hakkında Tetebbuât-ı Felsefiye - I", *Peyâm*, 1335, no: 130-372; "Gülşen-i Râz Hakkında Tetebbuât-ı Felsefiye - II", *Peyâm*, 1335, no: 136-378; "Gülşen-i Râz Hakkında Tetebbuât-ı Felsefiye - III", *Peyâm*, 1335, no: 143-385.

125 Abdülbaki Gölpınarlı, *Gülşen-i Râz Şerhi*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı, 1972, 232 s.

126 Sâinüddin Ali b. Muhammed İsfahânî Türke, *Şerh-i Gülşen-i Râz*, nşr. Kâzım Dezfulyan, Tahrân: Neşr-i Âferîn, 1375/1996, 288 s.

127 Ali Basîrî Pur, *Tashîh-i İntikâd-i Şerh-i Gülşen-i Râz be-Nâmi Hadîkatü'l-Maârif ez-Şucâuddîn Kürbâlî bâ-Mukaddime-i Ta'likât ve Fihristhâ*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dânişgâh-ı Beyne'l-Milelî-yi İmâm Humeynî, Kazvin 1384, 336 s.

3. Mevlânâ Şâh Mahmûd Dâî Şîrâzî (v. 867-869/1463-1465), *Nesâim-i Gülşen*,¹²⁸
4. Kemâleddîn Hüseyin b. Şerefüddîn Abdü'l-Hak Erdebilî (v. 950/ 1543), *Şerh-i Gülşen-i Râz*,¹²⁹
5. Muhammed b. Yahyâ Lâhîcî (v. 912/1506) *Mefâtihu'l-İ'câz fi Şerh-i Gülşen-i Râz*,¹³⁰
6. Molla Muhsin Feyz-i Kâşânî (v. 1090/1679), *Risâle-i Mişvâk*,¹³¹
7. Molla Muhammed İbrâhim Sebzevârî (v. 1358/ 1979) *Şerh-i Gülşen-i Râz*,¹³²

Seyyid Mahmûd-ı Hüseyinî'nin (ö. 1336/1957) *Hayru'r-Resâil* ismindeki Farsça manzum şerhi¹³³ Aynüddin Seyyid Huseyn b. Seyyid Rızâ'nın (v. 1367/ 1988) *Gülşen-i Râz*'ı müstezat hâle getirerek manzum olarak şerhettiği *Gonca-i Bâz fi Şerh-i Gülşen-i Râz*'ı¹³⁴, Celâleddîn Mahmûd'un (v. 778/ 1378) *Şerh-i Gülşen-i Râz*'ı¹³⁵ İranlı mutasavvıf-şâir Kâsım-ı Envâr'ın (ö. 837/ 1433 (?)) mürîdi olan Seyyid Muhammed Medenî-i

128 Mevlânâ Şâh Mahmûd Dâî Şîrâzî, *Nesâim-i Gülşen: Şerh-i Gülşen-i Râz*, nşr. Pervîz Abbas Dâkânî, Tahran: İntişârât-ı İlhâm, 1377/1998, 400 s.

129 İlahî Erdebilî, *Şerh-i Gülşen-i Râz*, nşr. Muhammed Rızâ Berzger Hâlikî-İffet Kerbâsî, Tahran: Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî, 1376/ 1997, 65+541 s.

130 *Mefâtihu'l-İ'câz fi Şerh-i Gülşen-i Râz*'ın şerhler arasında önemli bir yeri vardır. Eser başlı başına kendi etrafında bir literatüre kaynaklık etmiş ve müstakil bir tasavvuf klasîği hüviyetine bürünmüştür. Başka bir deyişle klasîğin şerhi klasik olmuştur. Sıhhatli bir neşri için bk. Muhammed b. Yahyâ Lâhîcî, *Mefâtihu'l-İ'câz fi Şerh-i Gülşen-i Râz*, nşr. Muhammed Rızâ Berzger Hâlikî-İffet Kerbâsî, 4. bs., Tahran: İntişârât-ı Züvvâr, 1381/2002, 818 s.

131 Feyz-i Kâşânî, *Risâle-i Mişvâk*, nşr. Hasan Behmenyar, Tahran: Çâphâne-i Birâderân-ı Feridun, 1325/1946, 28 s.; *Risâle-i Mişvâk*'ta sadece tasavvufi sembollerle ilgili beyitlere âit değerlendirmeler yapılır ki bu yorumların da kaynağı yine Lâhîcî'nin şerhidir.

132 İbrâhim Sebzevârî, *Şerh-i Gülşen-i Râz*, nşr. Pervîz Abbas Dâkânî, Tahran: Neşr-i İlm, 1386/2007, 671 s.

133 Yazma nüshası için bk. Seyyid Muhammed Assâr, *Hayru'r-Resâil*, Âsitân-ı Kuds-i Razavî Ktp., 238 vr.; Muhammed Muhsin Tahrânî, *ez-Zeria ila Tasâni'î'ş-Şîa*, 2. bs., Beyrut Dârü'l-Edva, 1983/1403, XIII, 270.

134 Kitâbhâne-i Âsitân-ı Kuds-i Razavî, no: 907; Gülçin-i Meânî, agm, s. 113-116; Aynüddîn'e âit olan şerh Mirza Ebu'l-Fazl Ankâ-yı Tâlikânî'ye (v. 1333-1914) nispet edilerek basılmıştır. Bk. Ali b. Ali Ankâ, *Gonca-i Bâz der Şerh-i Gülşen-i Râz*, Mekteb-i Tarîk-i Üveysî-yi Şâh Maksûdî, 1383.

135 Celâleddîn Mahmûd, *Şerh-i Gülşen-i Râz*, Kitâbhâne-i Millî, no: 1149/2; Gülçin-i Meânî, agm, s. 86-87.

Nişâbüri'nin (ö.830/1427)¹³⁶ *Şerh-i Vasî't*'i diğer şerhlerdir. Allâme Tabatabâi'nin (1904-1981) *Râz-ı Dil* isimli şerhi *Gülşen-i Râz* üzerine yaptığı şifâhî derslerinden derlenerek yayınlanmıştır.¹³⁷ Eserin çağdaş dönemde yapılmış şerhlerinden bir diğeri ise Behruz Servetiyân'ın kaleminden çıkmıştır.¹³⁸

Yukarıda sayılan belli başlı şerhlerin yanısıra eserin birkaç beytine yapılan şerhler de vardır. Meselâ, Celâlüddîn Devvânî'nin (v. 908/1502)'nin şerhinde 'Düşünce, bătıldan Hakk'a gitmek, cüz'de mutlak olan küllü görmektir'¹³⁹ beyti şerh edilirken¹⁴⁰ Müstakimzade Süleyman Sâdeddin'in (v. 1202/1788)¹⁴¹ "Ahad, Ahmed'in miminde göründü, bu dönüşte evvel, nihâyetin ta kendisi oldu" beytini şerh eder.¹⁴² Ravhullah b. Abdullah b. Abdülkâdir b. Abdülkâdir el-Kazvîni¹⁴³ ve Ahmed İlahî b. Yenkübi b. Ali¹⁴⁴ gibi isimler de *Gülşen-i Râz*'dan bâzı beyitleri şerh etmişlerdir.

Son olarak, müellifleri meçhul şerhlerden bir kısmının neşredildiğini,¹⁴⁵

136 Gülçin-i Meânî, agm, s. 55; Behman Seyyid Nazari, Şeyh Mahmûd-i Şebüsterî ve *Gülşen-i Râz Metni*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri Bölümü Fars Filolojisi ve Pakistan Kültürü Anabilim Dalı, İstanbul 1982, s. 22.

137 Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin Tabâtabâi, *Râz-ı Dil: Şerhi Ber Manzûme-i Gülşen-i Râz*, nşr. Ali Saâdet Perver, Tahran: İhyâ-i Kitâb, 1383/2004, 553 s.

138 Behruz Servetiyân, *Şerh-i Sâde-i Gülşen-i Râz*, Tahran: Emîr Kebîr, 1384/2005, 443 s.

139 Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, trc. Abdülbaki Gölpinarlı, s. 9.

140 Neşri için bk. Sahar Kâvendî-Muhsin Câhid "Şerh-i Beyti Ez Gülşen-i Râz ez Celâleddîn Muhakkik Devvânî", *Âyine-i Mîras*, sayı: 4, 1386/2007, s. 53-62.

141 Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Şerh-i Beyt-i Gülşen-i Râz*, Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa, no: 625/30, vr. 192^b-193^a; Neşri için bk. Yavuz Yılmaz, *Müstakimzâde'ye Göre Bazı Manzûmelerin Şerhi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, s. 82-83.

142 Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, trc. Abdülbaki Gölpinarlı, s. 5.

143 el-Kazvîni, *Şerh-i Yek Beyt-i Gülşen-i Râz*, Süleymaniye Ktp., Laleli, no: 3724, 85-86 vr.

144 Ahmed İlahî b. Yenkübi b. Ali, *Şerh-i Ebyât-ı Erbea ez Gülşen-i Râz*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, no: 4345/20, 293-296 vr.

145 Şârihi meçhûl, *Şerh-i Gülşen-i Râz*, nşr. Asker Hukûkî, 2. bs. Tahran 1345/1967, (y.y.), 89 s. (*Gülşen-i Râz*'ın 168 beytini şerhini içeren bir şerhtir.); Şârihi meçhûl, *Ba'zı ez Te'vilât-ı Gülşen-i Râz, İran ve Yemen: Si Risâle-i İsmâîlî/Trilogie ismaélienne* içinde, nşr. Henry Corbin, İntişârât-ı Enstitü-yi İran ve Fransa, Pâris-Tahran 1340/1961, s. 131-161 (Eserin ilk 313 beytine yapılmış bir şerhtir.); Şârihi meçhûl, *Şerh-i Gülşen-i Râz*, Ali Emîri Ktp., no: 598/11, vr. 386-462, Tahran 1303/1885-1886 (Eksik bir şerhtir.).

yazmâ hâlinde bulunanların ise Türkiye,¹⁴⁶ ve İran'ın¹⁴⁷ yanı sıra daha başka yerlerdeki kütüphânelerde¹⁴⁸ bulunduğunu belirtelim.

Gülşen-i Râz şerhlerinin bir kaç manzum olsa da çoğunluğu mensurdur. Şârihlerden bir kısmı her beyti müstakil olarak değerlendirip ayrı ayrı şerh ederken, diğer bazıları belli beyit öbeklerini bir arada şerh ederler. Eser Nakşibendiyye, Halvetiyye, Mevleviyye, Bayrâmiyye, Nurbahşiyye gibi farklı tasavvuf yollarını benimsemiş müellifler tarafından şerh edilmiştir. Şerhlerde genellikle kelime kelime açıklamalar yapmak yerine beytin çağrışımları dikkate alınarak tasavvufî açıdan yorumlar yapılır. Fakat beyitlerde geçen kavramlarla ilgili olarak gerektiğinde tanımlamalara yer verilir. *Gülşen-i Râz* metninin beyitlerinde sıklıkla yer alan âyet ve hadis kaynaklı ifâdeler beyitlerin şerhine geçildiğinde Şebüsterî'nin kastettiği mânâlarla birlikte tasavvufî bir yorum kazanırlar. Şerhlerde tasavvufun hemen pek çok klasiğine atıfla beyitler îzah edilir. Şârihlerin eseri şerh etmedeki esaslı gerekçeleri ise, kavranması güç olan bu tasavvufî manzûmenin anlaşılmasına katkı sağlamak istemeleridir. Lâhîcî'nin *Mefâtihu'l-Îcâz fî Şerh-i Gülşen-i Râz* ismindeki şerhinin eser üzerine yapılmış şerhler içerisinde tayin edici

146 Şârihi Meçhûl, *Şerh-i Gülşen-i Râz*, Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi, no: 444/4, vr. 41-61. (*Gülşen-i Râz*'dan bazı beyitlerin şerhini içerir.); Şârihi Meçhûl, *Gülşen-i Râz'dan Bir Beytin Tahliline Dâir Fevâid*, Ali Emîri Ktp., Ali Emîri, no: 207, vr. 152-155; Şerh edilen beyitler şunlardır: "Yokluk Mutlak Varlığın aynasıdır. Tanrı nurunun aksi yoklukta görünür. Yokluk, varlıkla karşı karşıya gelince hemencecik onda bir akistir, göründü. Söyle bakalım, *Simurg* nedir, *Kafdağı* ne? *Cennet*, *Cehennem*, *A'râf* ne demek?" (*Gülşen-i Râz*, trc. Abdülbaki Gölpinarlı, s. 14, b. 134-135; s. 16, b. 168.); Şârihi Meçhûl, *Şerh-i Gülşen-i Râz*, Ali Emîri Ktp., Ali Emîri, no: 827/2, vr. 21-33; Şerh edilen beyitler şunlardır: "Şaşı göz düzeldi de gördüğü hayâl ortadan kalktı mı yeryüzü de değişir, gökyüzü de. Âlem güneşi yüz gösterdi mi ne zührenin nûru kalır, ne ayın, ne güneşin! O güneşten kayaya bir ışık vursa kaya bile boyanmış yün kumaş gibi param parça olur. Yürü, gönül levhini arıt da evine melek girsin, konak edinsin. "Ondan sonra da melekten miras bilgisini (*ilm-i verâse*) elde et; âhiret için ekin ek! Tanrı kitabını (kitâb-ı Hak) kendi *nefsinden* ve âlemden (*âfâk*) oku. Bütün güzel ve esashı huylarla (ahlâk) bezen (müzeyyen ol)!" (*Gülşen-i Râz*, trc. Abdülbaki Gölpinarlı, s. 17, b. 177-178; s. 49-50, b. 589-591.); Şârihi Meçhûl, *Şerh-i Gülşen-i Râz*, Milli Ktp., no: 06 Hk 2225/2, vr. 11^b-22^b (Türkçe bir şerhtir); Şârihi Meçhûl, *Şerh-i Beyt-i Mahmûd Şebüsteri ki Güfte Est Der Hakk-ı Adem*, Süleymâniye Ktp., Reşid Efendi, no: 1013-10, vr. 83-84; (Şerhte "Yokluk Mutlak Varlığın aynasıdır. Tanrı nurunun aksi yoklukta görünür" beyti şerh edilir." *Gülşen-i Râz*, trc. Abdülbaki Gölpinarlı, s. 14, b. 134).

147 Şârihi Meçhûl, *Şerh-i Gülşen-i Râz*, Meclis Ktp., no: 2415, vr. 50-185; Şârihi Meçhûl, *Şerh-i Gülşen-i Râz*, Tahran Üniversitesi Merkez Ktp., no: 4077; Şârihi Meçhûl, *Şerh-i Gülşen-i Râz*, Meclis Ktp., no: 2383, vr. 228-250; Şârihi Meçhûl, *Şerh-i Gülşen-i Râz*, Kitâbhâne-i Âstân-ı Kuds, no: 844, 165 vr.

148 *Şerh-i Gülşen*, Oxford-İngiltere Bodleian Ktp., Türkçe Yazmalar, no: MS Turk. e. 65/4, 216 vr. (Bu şerhe erişemedik.)

bir mevkide olduğunu ifâde etmeliyiz. Kendisi de bir klasik kisvesine giren *Mefâtihu'l-İ'câz*'ın, eseri anlaşılır kılmadaki mahâreti müsellemdir. Fakat yazık ki, onunla nerede ise muasır ve bazıları da ona tekaddüm eden dönemde Osmanlıda vücut bulan *Gülşen-i Râz* şârihlerinden Nahcuvânî, Ahmed İlahî, Hüsâmeddin Bitlîsî'nin şerhlerine –ki her biri Osmanlı tasavvuf düşüncesi için muteber isimlerdir- ve daha başka müstakil şerhlere denilebilir ki henüz el sürülmemiştir. Bu bakımdan *Gülşen-i Râz*'ın içinde bulunduğumuz coğrafyaya pek çok şey bıraktığını görmek gerekir.

h. Tesirleri

Gülşen-i Râz'ın gerek Fars gerekse Türk edebiyatındaki tesiri şümüllü ve süreklidir.¹⁴⁹ Osmanlı'da Câmi derslerinde umûma açık bir şekilde diğer hikemî ve tasavvufî eserler gibi *Gülşen-i Râz* da tadrîs edilmiştir.¹⁵⁰ Jean Chardin (1643-1713) seyahatnâmesinde Safevîler döneminde *Gülşen-i Râz*'ın hikmet adına sâhip olduğu zengin muhtevâsından dolayı *Mecmua-i İlâhiyyât, Câmiu'l-Hikmet* olarak isimlendirildiğine ve yaygın bir şekilde okunduğuna dikkat çeker.¹⁵¹

İbrahim Tennûrî'nin (887/1482) *Gülzâr-ı Ma'nevî*'sinin,¹⁵² Şâhidî İbrâhim Dede'nin (v. 957/1550) *Gülşen-i Vahdet*¹⁵³ isimli eserinin *Gülşen-i Râz*'dan etkiler taşıması ve Ziya Paşa'nın *Gülşen-i Râz*'ı *Harâbât*'ına alması¹⁵⁴ eserin tesirleri bağlamında zikredilmelidir.

Pek çok Osmanlı şâiri şiirlerinde yeri geldikçe *Gülşen-i Râz*'dan da istifâde ederler.¹⁵⁵ *Gülşen-i Râz*'ın özellikle edebî sahada karşılık bulmasına onun tasavvufî muhtevâsının yanısıra sûfilerin maddî mefhumlara delâlet eden kavramlar (göz, yüz, v.s.) hakkında yaptığı açıklamaların da önemli bir payı vardır.¹⁵⁶

149 Abdülbaki Gölpınarlı, “Önsöz”, *age*, s. XVIII.

150 Şemseddin Şeker, “Edebî Şahsiyetin Teşekkülünde Cami Derslerinin Rolü”, *Ulusallararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı: 22, 2012, s. 179.

151 Jean Chardin, *Voyages de monsieur Le Chevalier Chardin en Perse et autres lieux de L'Orient*, Amsterdam: Jean Louis de Lorme, 1711, II, 154; Zerrinkub, *Nakş Ber Âb*, s. 256.

152 Muammer Cengiz, “İbrâhim Tennûrî'nin *Gülzâr-ı Mânevisinde Gülşen-i Râz*'ın Tesirleri”. *İbrahim Tennûrî Sempozyum Bildiri Kitabı*, Ali Çavuşoğlu (edit.), Kayseri: Melikgazi Belediyesi Yay., 2011, s. 211-220.

153 Abdülbaki Gölpınarlı, “Önsöz”, *age*, s. XVIII.

154 Ziya Paşa, *Harâbât*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1291/1875, s. 339-370.

155 Hamid Algar, “Golşan-e Râz”, *Encyclopedia Iranica*, Ehsan Yarshater (edit.), Newyork: Bibliotheca Persica Press, 2003, XI, 110.

156 Tahsin Yazıcı, “Şebisteri”, *İA*, XI, 374.

Tasavvuf mihverinde telifleri olan pek çok müellifin eserlerinde, konu ve kavramların izahında *Gülşen-i Râz*'ın beyitlerini görme imkânı buluruz. İlgili beyitlerin söz konusu metinlerdeki iktibas edildiği çerçeve dikkate alındığında aslında bir nevi küçük ölçekli şerh faaliyeti ile karşılaşılır. Bu konuda Osmanlı sahasından bâzı örnekler vermek gerekirse: Dâvûd-ı Halvetî'nin *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*'i,¹⁵⁷ Abdurrahman el-Askerî'nin *Mir'âtü'l-Işk*'ı,¹⁵⁸ İsmâil Rusûhî Ankaravî'nin *Mesnevî Şerhi*¹⁵⁹ ve *Minhâcu'l-Fukarâ*'sı,¹⁶⁰ Mehmed Esad Efendi'nin *Mesnevî Şerhi*,¹⁶¹ Harîrizâde'nin *Vâridât Şerhi*,¹⁶² Şem'î'nin *Mesnevî Şerhi*,¹⁶³ Sabûhî Ahmed Dede'nin *İhtiyârât-ı Sabûhî*'si,¹⁶⁴ Selim-i Dîvâne' nin *Miftâhu Müşkilâtî's-Sâdikîn*'i,¹⁶⁵ Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin *Lemaât-ı Nakşbendiyye*'si,¹⁶⁶ Abdullah Salâhî Uşşâkî'nin şiir şerhleri,¹⁶⁷ Hüseyin Vassaf'ın *Feyzû'l-Kemâl*'i¹⁶⁸ ve

157 Abdulmecit İslamoğlu, *Dâvûd-ı Halvetî ve Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîki (İnceleme-Metin)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 78, 303-308.

158 Eserde gerek *Gülşen-i Râz*'ın Farsça metninden gerekse Elvân-ı Şîrâzî'nin tercümesinden istifade edildiği görülür. Bk. İsmâil E. Erünsal, *XV-XVI. Asır Bayramî Melâmilîği'nin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-Işk*'ı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003, s. LXIV, 24, 40, 47, 80, 99, 156,170, 180.

159 Semih Ceyhan, *İsmâil Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2005, s. 198.

160 İsmâil Ankaravî, *Minhâcu'l-Fukarâ*, haz. Safi Arpağuş, İstanbul: Vefâ Yay., 2008, s. 131, 133, 415, 416, 428, 486.

161 Nesrin Öktay, *Muhammed Esad Dede ve Mesnevî Şerhi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 221, 324, 336.

162 Hatice Ocakoğlu, *Harîrizâde'nin Şeyh Bedreddin Vâridâtı Üzerine Şerhinin Tahkik ve Değerlendirmesi, (1-100. varaklar arası)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 28.

163 Şeyda Öztürk, *Şem'î Efendi ve Mesnevî Şerhi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2011, s.141.

164 Abdulkadir Algül, *Sabûhî Ahmed Dede, Hayatı, Eserleri ve İhtiyât-ı Sabûhî Adlı Eseri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2007, s. 22, 53,154.

165 Selim-i Dîvâne, *Vuslata Davet: Burhânu'l-Ârifîn, Miftâhu Müşkilâtü's-Sâdikîn, Âdâbu Tarîki'l-Vâsılîn*, haz. İsa Çelik, İstanbul: İnsan Yay., 2004, s. 25, 181.

166 Engin Bedir, *Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin "Lemaât-ı Nakşbend" Adlı Eseri (İnceleme ve Metin)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010, s. 40, 103, 207, 218.

167 Hafize Keleş, *Selahaddîn-i Uşşâkî ve Türkçe Tasavvufi Şiir Şerhleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, s.173.

168 Hüseyin Vassaf, *Feyzû'l-Kemâl*, İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Ktp., İbnü'l-Emin, no: 10495, s. 92.

Mir'âtü'l-Kemâl'i¹⁶⁹ Ahmed Avni Konuk'un *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*¹⁷⁰ ve *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*¹⁷¹ örneklerden sadece bâzıdır. İran sahasındaki pek çok örnek arasından ise Kâşânî'nin *Füsûsu'l-Hikem Şerhi*¹⁷² ile Abdurrahman Câmî'nin *Levâih*'i¹⁷³ *Gülşen-i Râz*'dan etkiler taşıyan eserler cümlesinden sayılabilir.

Sonuç

Mahmûd Şebüsterî XIII. asrın sonları ile XIV. asrın başları arasında İlhanlılar devrinde yaşamış önemli mutasavvıf şâirlerdendir. Melâmî bir neşveye sâhip olan Şebüsterî her ne kadar başka eserler kaleme alsada daha çok Emîr Hüseyin'in de içinde yer aldığı ilginç bir süreç sonunda ortaya çıkan *Gülşen-i Râz*'ı ile tanınagelmıştır. İrfânî manzûmeler arasında *Gülşen-i Râz* haklı bir şöhret bulmuştur. Tasavvufî konu ve kavramların kapsayıcı bir üslupla ele alındığı manzûme üzerine yazılan kırkın üzerindeki şerh bunu açık bir şekilde gösterir. Söz konusu şerhler tasavvufî şerh edebiyatında mühim bir yekun tutar. *Gülşen-i Râz*'ı bu ölçüde ilgi odağı yapan şey isminden de anlaşılacağı üzere bünyesinde *râza* (sır)/*esrâr-ı ilâhiye* yer vermesi daha açık ifâdesi ile tasavvufî muhtevâsıdır. Bir *elfiyye* olarak addedilen eser ârifler, edipler, filozoflar ve halk nezdinde mühim bir karşılık bulmuştur. Böylece *Gülşen-i Râz* okunmuş, okutulmuş, ezberlenmiş, muhtevâsından her dönem istifâde edilerek tasavvuf târihinde yer edinmiş ve netîcede klasikleşmiştir. Tabir yerinde ise tasavvufun *kavâid-i külliyesi* sayılabilecek olan eserde, *vahdet-i vücûd*, *ma'rîfet*, *seyr u sülûk* konularının yanı sıra tasavvufî mecazlar, şathiyelerle ilgili konular tasavvuf ıstılahlarının vaz'ının ilkelerine dâir göndermeler de yapılarak veciz ve çoğu zaman da paradoksal bir üslupla işlenmiştir. Eserin önemi ve geride bıraktığı etkileri düşünülduğünde tasavvuf araştırmalarında daha fazla üzerinde durulması gerektiğini belirtmek gerekir.

169 Hüseyin Vassâf, *Mir'âtü'l-Kemâl*, İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Ktp., İbnü'l-Emin, no: 10382, s. 35.

170 Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, haz. Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı vd., İstanbul: Kitabevi Yay., 2006, II, 302; VIII, 50, 81, 145; XII, 564.

171 Ahmed Avni Konuk, *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, İstanbul: MÜİFV, 3. bs., 1999, I, 34, 75, 168, 258; II, 18, 20, 114, 288; IV, 213, 318.

172 Abdurrahim Alkış, *Abdurrezzak Kâşânî ve Şerhu Füsûsu'l-Hikem Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlîli*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 119.

173 Abdurrahman Câmî, *Levâih*, nşr. Yann Richard, Tahran: İntişârât-ı Esâtîr, 1383/2004, s. 98.

Kaynakça

- Algar, Hamid, "Golşan-e Râz", *Encyclopedia Iranica*, Ehsan Yarshater (edit.), Newyork: Bibliotheca Persica Press, 2003.
- Browne, E. G., *A Literary History of Persia: The Tartar Dominion (1265-1502)*, Cambridge: University of Cambridge, 1956, I-IV.
- Brujn, J. T. P. DE, "Mahmûd Shabistari", *The Encyclopedia of Islam*, Leiden: E.J. Brill, 1991.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Gülşen-i Râz Şerhi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1972.
- Hâirî, Abdülhüseyn, "Sefîne-i Tebrîz: İki Kapak Arasındaki Kütüphane", trc. Ali Ertuğrul, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 19, 2007, s. 358-361.
- Hidayet, Rızâ Kulî Han b. Muhammed Hâdî b. İsmail Kemal, *Riyâzu'l-Ârifîn*, Tahran 1316/1937.
- Hulvî, Cemâleddîn Mahmûd, *Câm-ı Dil-Nüvâz*, haz. Sait Okumuş, İstanbul: İnsan Yay., 2012.
- Karaismailoğlu, Adnan, "Şebüsterî", *DİA*, XXXVIII, 400-401.
- Lâhicî, Muhammed b. Yahyâ, *Mefâtihu'l-İcâz fî Şerh-i Gülşen-i Râz*, nşr. Muhammed Rızâ Berzger Hâlıkî-İffet Kerbâsî, 4. bs., Tahran: İntişârât-ı Züvvâr, 1381/2002.
- Lewisohn, Leonard, *Beyond Faith and Infidelity: The Sufi Poetry and Teachings of Mahmûd Shabistari*, Richmond: Curzon Press, 1995.
- Muvahhid, Samed, "Nigâhî be Zindegânî u Âsâr-ı Şebüsterî", *Mecmua-i Âsâr-ı Şeyh Mahmûd Şebüsterî*, nşr. Samed Muvahhid, Tahran: Kitâbhâne-i Tahûrî, 1365/1986.
- _____, *Mahmûd Şebüsterî: Serâyende-i Gülşen-i Râz*, 2. bs., Tahran: Tarh-ı Nov, 2003.
- Schimmel, Annemarie, *İslamın Mistik Boyutları*, trc. Ergun Kocabıyık, 2. bs., İstanbul: Kalcı Yay., 2004.
- Sevgî, H. Ahmet, "Gülşen-i Râz", *DİA*, XIV, 253-254.
- Şebüsterî, Mahmûd, *Gülşen-i Râz*, trc. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.
- _____, *Mecmua-i Âsar-ı Şeyh Mahmûd Şebüsterî: Gülşen-i Râz, Saâdetnâme, Hakkü'l-Yakîn, Mir'âtü'l-Muhakkikîn, Merâtibü'l-Ârifîn*, nşr. Samed Muvahhid, Tahran: Kitâbhâne-i Tahûrî, 1365/1986.
- Şeker, Şemseddin, "Edebî Şahsiyetin Teşekkülünde Cami Derslerinin Rolü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı: 22, 2012, s. 174-203.
- Şirvânî, Mirza Zeynelâbidîn, *Riyâzü's-Siyâha*, nşr. Asgar Hamid Rabbânî, Tahran: İntişârât-ı Sa'dî, 1334/1955.
- Tebrîzî, Hâfız Hüseyin Kerbelâî, *Ravzâtü'l-Cinân ve Cennâtü'l-Cenân*, nşr. Ca'fer Sultan el-Kurrâî, Tahran 1344/1965.
- Tebrîzî, Muhammed Ali b. Muhammed Tâhir, *Reyhânetü'l-Edeb*, 2. bs., Tebriz: Çaphâne-i Şafak, 1347/1968.
- Temelli, Mehmet, *Mahmûd Şebüsterî: Hayâtı, Görüşleri, Üç Risâlesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003.
- Tosun, Necdet, "Osmanlı Dönemi Süfilerinin Fars Dili ve Literatürüne Katkıları ve Bir Örnek Olarak Baba Ni'metullah Nahcivânî'nin Şerh-i Gülşen-i Râz'ı", *Ekev Akademi Dergisi*, sayı: 22, 2005, s. 103-110.

_____, "Sır ", *DÍA*, XXXVII, 115-116.

_____, *Bahâeddin Nakşbend*, İstanbul: İnsan Yay., 3. bs., 2007.

Yıldırım, Nimet, *Fars Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., 2001.

Zerrinkûb, Abdülhüseyin, *Custucû der Tasavvuf-i Îrân*, 9. bs., Tahran: Müessesese-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1388/2009.

_____, *Nakş Ber Âb*, 6.bs., Tahran: İntişârât-ı Suhen, 1388/2011.